

Kırsalda Din Görevlisi Olmak: Fenomenolojik Bir Araştırma

Being a Religious Official in Rural Areas: A Phenomenological Research

Münir ECER

Assoc. Prof. Dr., Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Divinity, Department of Religious Education, Van, Türkiye

Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı, Van, Türkiye

Orcid: 0000-0002-0486-1460 m.ecer@yyu.edu.tr

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Ecer, M. (2025). Being a Religious Official in Rural Areas: A Phenomenological Research. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, Special Issue, 52-69

Ecer, M. (2025). Kırsalda Din Görevlisi Olmak: Fenomenolojik Bir Araştırma. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Özel Sayı, 52-69

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: March 18, 2025/18 Mart 2025

Accepted/Kabul Tarihi: October 2, 2025/2 Ekim 2025

Published/Yayın Tarihi: October 29, 2025/29 Ekim 2025

Pub Date Season/Yayın Sezonu: September/Eylül

Issue/Sayı: Special Issue/Özel Sayı

Pages/Sayfa: 52-69

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University of Social Sciences Institute/Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Yazar isim/lerl).

Conflict of Interest/Çıkar Beyanı

There are no conflicts of interest./Bu çalışma kapsamında herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile çıkar çatışması yoktur.

Declaration of Authors' Contribution/Yazarların Katkı Oran Beyanı

This article has one author and the contribution rate of the author is 100 %/Bu makale tek yazarlıdır ve yazarın katkı oranı yüzde 100'dür.

Copyright & License/Telif Hakkı ve Lisans: Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0./Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır

Öz

Din görevliliği, Diyanet İşleri Başkanlığı'na (DİB) bağlı bir görev alanı olarak toplumda din hizmetlerini yürüten çeşitli alt görev ve tanımlamalara sahiptir. Bununla beraber din görevlileri sadece merkez olarak nitelendirilen yerlerde değil, cami hizmetlerinin yürütülebildiği kırsal alanlarda da istihdam alanı bulabilmektedir. Din hizmetlerinin niteliği, halkın beklentileri, coğrafi ve kültürel koşullar gibi sebeplerle merkez ile kırsalda yürütülen din hizmetleri birbirinden farklılık arz edeceği gibi burada din hizmetlerinin yürütücüsü olmak da bir farklılığı gerektirecektir. Bu çalışmanın amacı, kırsalda din görevlisi olma fenomenine burada görev yapan din görevlilerinin görüşleri üzerinden mercek tutmaktır. Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik araştırma desenine göre yürütülmüştür. Veriler Van ilinin kırsalındaki 10 din görevlisiyle yürütülen yarı yapılandırılmış, derinlikli mülakatlar aracılığıyla toplanmıştır. Bu veriler nitel araştırmalarda veri analizi stratejilerine uygun olarak içerik analizine tabi tutulmuş, bu kapsamda kodlara ayrılmış ve temalar üretilmiştir. Veri analizi sonucunda elde edilen bulgular sırasıyla din hizmetleri, toplumsal münasebetler, problemler ve meslekî gelişimdir. Araştırmanın sonuçlarına göre Van ilinin kırsalında din hizmetleri halkın beklentilerine göre cami içinde ve cami dışında aralıksız olarak sürdürülmektedir. Din hizmetlerinin DİB tarafından belirlenen görev tanımlamasına uygun olan yönleriyle birlikte toplumun geleneklerine, yerleşik alışkanlıklarına bakan yönleri de bulunmaktadır. Bu durum din görevlilerini çeşitli problemlerle karşı karşıya getirmektedir. Bulgularla sonuçlar göz önünde bulundurularak DİB ve din eğitimi araştırmacıları için çeşitli öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Din Eğitimi, Yaygın Din Eğitimi, Din Hizmetleri, Diyanet İşleri Başkanlığı, Din Görevliliği, Kırsal.

Abstract

Religious duty, as a duty area affiliated to the Presidency of Religious Affairs, has various sub-duties and definitions that carry out religious services in society. However, religious officials can find employment areas not only in places considered as centers but also in rural areas where mosque services can be carried out. Just as the religious services carried out in the center and in the rural areas will differ from each other due to reasons such as the nature of religious services, the expectations of the people, and geographical and cultural conditions, being the person who carries out religious services here will also require a difference. The aim of this study is to focus on the phenomenon of being a religious official in rural areas through the views of the religious officials working here. The study was conducted according to the phenomenological research design, which is one of the qualitative research methods. The data were collected through semi-structured, in-depth interviews conducted with religious officials in rural Van province. These data were divided into codes in accordance with the data analysis strategies in qualitative research and themes were produced. The findings obtained as a result of the data analysis are religious services, social relations, problems and professional development, respectively. According to the results of the research, religious services in rural Van province continue inside and outside the mosque according to the expectations of the people. Religious services have aspects that are in line with the job description determined by the Presidency of Religious Affairs, as well as aspects that look at the traditions and established habits of the society. This situation confronts religious officials with various problems. Considering the findings and results, various suggestions have been developed for the Presidency of Religious Affairs and religious education researchers.

Keywords

Religious Education, Common Religious Education, Religious Services, Presidency of Religious Affairs, Religious Service, Rural.

Giriş

Din görevliliği, Diyanet İşleri Başkanlığı'na (DİB) bağlı bir görev alanıdır. Başkanlık tarafından belirlenen güncel çerçeveye göre vaiz, murakıp, Kur'an kursu öğreticisi, imam ve müezzin unvanı taşıyan kişiler, din görevlisi olarak tanımlanmaktadır. Din görevliliği bünyesinde yer alan ve daha sınırlı bir görev alanına hitap eden cami görevliliği de camilerde vazifeli bulunan imam ve müezzinleri kapsamaktadır (DİB, 2024a, s. 1). Bu tanımlamaya göre cami görevliliği, din görevliliğinin bir alt alanı olup her cami görevlisi aynı zamanda bir din görevlisidir.

Genelde din görevliliği, özelde de kırsal kesimlerde yürütülen din hizmetlerinin Türkiye'deki genel durumuna hangi hususların etki ettiği yönündeki bir sorgulama ile dünden bugüne doğru bakıldığında Osmanlı döneminde yerleşik bulunan çeşitli uygulamaların yanı sıra Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş dinamikleri, ortaya çıkan yeniliklerin ve ihtiyaçların yönlendirdiği yeni kararlar, değişimler, dönüşümler, süreç ve tecrübelerden söz etmek mümkündür (Ecer, 2024, ss. 66-67). Bu hususların izlerine Cumhuriyet tarihinin farklı dönemlerinde dağınık da olsa rastlamak mümkündür. Erken dönemlerden bugüne doğru bakıldığında, özellikle kırsal kesimlerde din görevliliği meselesinin uzun süre muğlak bir yapı arz ederek seyrettiği ifade edilebilir. Cumhuriyetin ilanından sonra Diyanet İşleri Reisliği kurulmuş ve din görevlilerine bir bütçe tahsis edilmiştir. Bununla beraber köylerde görev yapan din görevlilerinin durumu bir istisna teşkil etmiş, onların atama işleri köy derneklerinin intihabı ile müftülüklerin yazılı iznine; maaşları da ihtiyar meclislerine havale edilmiştir (Onay, 2009, ss. 50-51). Köy imamları, bu süreçte farklı inisiyatiflere bağlı olarak çalışmış ve yaşanan çok başlılık hem bu imamları hem müftülükleri hem de reisliği sıkıntılı bir durumda bırakmıştır (Bulut, 2024, s. 168). Öte yandan 1928'den sonra devlet memurluğunda yer alan kadro cetvellerinde imam ve hatiplerin barem dışı bırakılması (Kayadibi, 1999, s. 154), 1931 yılında da camilerin ve cami görevlilerinin idaresinin Evkaf Umum Müdürlüğü'ne devredilmesi (Yücel, 2000, s. 22/187), vilayet ve kazaların yanı sıra, daha ziyade kırsal kesimlerdeki din görevliliği meselesini biraz daha karmaşık hale getirmiştir. Müftülüklerin buradaki rolü sadece idare ettiği yerlere bağlı köylerdeki cami ve din görevliliği ihtiyacı için kaymakamlığa yazı yazabilmek ve ancak telkinde bulunabilmek olarak kayıtlara geçmiştir (Bulut, 2019, s. 459). Yapılacak atamalarda da müftülerin rolü kısıtlanmıştır. Buna göre müftüler atamalarda sadece birer komisyon üyesi olarak yer alabilecek, komisyona yalnızca Evkaf müdürü veya vekilinin bulunmadığı durumlarda başkanlık yapabilecektir (Kayadibi, 1999, ss. 154-155).

Din görevliliği atama ve istihdamında Cumhuriyetin erken yıllarında rastlanan bu durumlar, özellikle kırsal kesimleri farklı alternatiflere yönlendirmiştir. Bu doğrultuda din görevliliği meselesinin artık toplumun kendi içerisinde bir karar mekanizmasına dönüştürülmesine dönük zaten mevcut olan temayül, daha da yerleşik hale getirilerek sürdürülmeye çalışılmıştır. Uzun bir süre özellikle kırsal kesimler, kendilerine din hizmeti sunan kişileri kendileri seçmiş, geçimlerini de yine kendileri karşılamıştır (Bulut, 2019, s. 456). Yakın tarihe dair mikro anlatıların konu edildiği çalışmalarda bu temayülün detaylarını rahatlıkla görebilmek mümkündür (Kara, 2015, ss. 141-142; Öcal, 2008a, ss. 141-143). Konunun ele alındığı bir sözlü tarih çalışmasında bu detaylar, sözlü anlatılar üzerinden inşa edilerek çeşitli kodlarıyla birlikte bir tema dahilinde işlenmiştir. Bu kapsamda Türkiye'nin farklı bölgelerinde gerek klasik usulde eğitim veren medrese geleneği ile yetişmiş, gerek söz konusu dönemde bir şekilde dinî bilgileri tahsil etmiş, gerekse teorik ve pratik bazı bilgilerden hareketle din okuryazarlığı gelişmiş kişiler toplumun din hizmetlerine duyduğu ihtiyacı karşılamaya talip olmuştur. Toplum, kendi dinî anlayış ve algılamaları çerçevesine yerleştirebildiği kişileri imam olarak kabul etmiş, kendi kazanç türünden ve miktarından bu kişilere de pay ayırarak geçimlerinin de sürdürülmesini sağlamışlardır. Bu kimseler toplumun cami hizmetlerini karşılamının yanı sıra dinî eğitim verme, düğün ve taziye gibi merasimlerde bulunma, sulh ve anlaşmazlıkları diyalog geliştirerek çözüme kavuşturma gibi faaliyetlerle de topluma rehberlik ve öncülük etmişlerdir (Ecer, 2024, ss. 71-94).

1950 yılından sonra genelde DİB ile ilgili genel hususlar, özelde de din görevlisi atama ve istihdamında başkanlık nezdinde çeşitli gelişmelerin kaydedildiğini görebilmek mümkündür. Bu kapsamda 23 Mart 1950 tarihli Resmi Gazete'de daha önce hayrat hademeleri olarak adlandırılan din görevlilerine ilişkin bazı kararlar alınmıştır (T.C. Resmi Gazete, 1950). Bu kararların bir uzantısı olarak daha önce Evkaf Umum Müdürlüğü'ne bağlı bulunan din hizmetlerinin takip ve yönetimi DİB'e devredilmiştir (Aras, 2008, ss. 59-60; Kayadibi, 1999, ss. 156-157; Rustow, 1995, s. 79). Din görevlisi ihtiyacının karşılanması adına 1951 yılında imam-hatip okulları yeniden öğrenci kabul etmeye başlamıştır (Gökçaftı, 2005, s. 186; Öcal, 2021). Bu dönemde din eğitimi veren kurumlarda mezun olanların yanı sıra ihtiyaca cevap vermek amacıyla daha önce, 1949 yılında açılan ve kısa süreli bir deneyime sahip olan imam-hatip kurslarından belge almış olanlar, kıraat alanında icazeti bulunanlar, dersiamlar ve imam-hatip mektepleri ile medreselerden mezun olanlar da göreve kabul edilmiştir. Kırsal kesimlerde, özellikle köylerde görev almak isteyenler de imtihana tabi tutulmuş ve yazılı bir izinle görev yapmalarına imkân tanınmıştır (Kayadibi, 1999, ss. 157-158). Sözlü ve yazılı anlatıların konu edildiği araştırmalarda bu şekildeki bir izin evrakı ile köylerde din görevliliği yapanların bilgisine ulaşmak mümkündür (Bkz. Ecer, 2024, ss. 96-97; Kara, 2015, ss. 142-143; Özdemirci, 2022, s. 223).

Din görevlisi istihdamına yönelik önemli bir gelişme 22 Haziran 1965 tarihinde kaydedilmiştir. Bu tarihte çıkan 633 sayılı DİB Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun ile merkez ve taşradaki yapılanmada köklü yeniliklere gidilmiş, görev ve çalışmalar bir esasa bağlanmıştır (DİB, 1965). Bu kapsamda 1951 yılında yeniden öğrenci kabul eden imam-hatip okullarının ikinci devresini bitirmiş olanlara kadro imkânı tanınmıştır. Bununla beraber özellikle köylerde görev yapan veya köy imamlığına talip olanların üst öğrenme ve tahsillerinin teşvik edilmesine dair düzenlemeler de yapılmıştır (Demirci, 2023, s. 120; Kayadibi, 1999, ss. 158-159; Yücel, 2000, s. 187). Öte yandan köylerde görev alacak din görevlileri için 2000 adet imam-hatip kadrosu tahsis edilmiştir (Yücel, 2000, s. 187). Bu tarihten sonra yürürlüğe konulan uygulamalar neticesinde köy imamlarının da kadroya atandığı, konuya dair sözlü anlatılara yansımıştır (Ecer, 2024, ss. 102-103). Son olarak 1971 yılında din hizmetleri sınıfına mensup memurlar da kamu personeli arasında yer almış, bu haklardan faydalanmaya başlamışlardır (Er, 2007, s. 9).

Günümüzde kamu görevlisi statüsüne sahip olarak DİB'in Cami Hizmetleri Daire Başkanlığı'na bağlı bulunan din görevlileri, aynı zamanda birer cami görevlisi olarak çeşitli görevlerle yükümlü kılınmışlardır. DİB'in güncel görev ve çalışma yönergesine göre söz konusu daire başkanlığının görevi; camilerde yapılan ibadet hizmetlerinin verimli bir şekilde yürütülmesi için müftülük, cami görevlileri, cami dernekleri ve vakıflar ile cemaat arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi hususunda çalışmalar yapmak ve Cami görevlilerinin mesleki gelişim ve kariyer sistemine göre yetişmeleri konusunda ilgili birimlerle iş birliği yapmaktır (DİB, 2024a, s. 3). Kırsal kesimlerde bulunanlar da dahil olmak üzere imam-hatiplerin görevleri ise yine adı geçen yönergede, 23 maddede tanımlanmıştır. Bu maddelerin genel bir değerlendirmesi yapılacak olursa söz konusu görevler ibadet hizmetlerinin ifası, dinî eğitim faaliyetlerinin yürütülmesi, cami bakım işlerinin takip ve denetimi, dinî gün ve gecelerde uygun programların icra edilmesi, çevre ve toplum ile dinî konulardaki münasebetlerin canlı tutulması, paydaş kurum ve kuruluşlarla ilişkilerin sürdürülmesi şeklinde sıralanabilir (DİB, 2024a, ss. 22-23).

Din görevliliğinin Türkiye'deki tarihsel seyri ve bugün tanımlanmış bulunan görev ve sorumlulukları göz önünde bulundurulduğunda özellikle kırsal kesimlerde din hizmetlerinin bu genel tablonun neresinde durduğu, başka bir ifadeyle kırsal kesimlerde din hizmetlerinin nasıl yürütüldüğü meselesinin irdelenmeyi bekleyen konular arasında yer aldığı düşünülmektedir. Konuya ilişkin literatür incelendiğinde kırsaldaki din görevlilerinin fiziki ve sosyo-kültürel problemleri ile sosyal ve ekonomik sorunlarını gündeme getiren çalışmaların mevcut olduğu görülmektedir (Dağcı, 2010; Yavuz, 2015). Bununla beraber bir çalışmada da kırsaldaki din görevlisi algısı ele alınmıştır (Cerrah, 2021). Mevcut koşullar, alınan kararlar ve duyurulan yönergelerin nasıl karşılandığı, sahadaki uygulama biçiminin söz konusu koşul, kararlar ve yönergelerle ne düzeyde uyduğu, kırsal kesimlerin kendilerine has coğrafi ve kültürel koşullarının din hizmetlerini nasıl etkilediği gibi soruların, irdelenmeyi bekleyen temel problemler arasında yer aldığı düşünülmüştür. Bu problemin irdelenmesi ve mevcut durumun ortaya konulması, bir saha araştırmasının gerçekleştirilmesi ile mümkündür. Bu çalışma, söz konusu temel sorunsaldan hareket ederek kırsal kesimlerde din hizmetlerinin yürütülme durumunu Doğu Anadolu bölgesinin yerleşik kültüre sahip Van ilinin kırsal kesimleri özelinde bu hizmetleri yürüten din görevlilerinin görüşlerinden hareketle ortaya koymayı amaçlamaktadır. Belirlenen amaca ulaşmak için cevabı aranan sorular da şunlardır:

Kırsal kesimlerde görev yapan din görevlileri ne tür din hizmetleri yürütmektedir?

Din görevlileri toplumla nasıl ve ne tür ilişkiler geliştirmektedir?

Din görevlileri meslekî gelişimlerini nasıl sürdürmektedir?

Din görevlilerinin din hizmetleri yürütürken karşılaştığı problemler nelerdir?

1. Yöntem

1.1. Desen

Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik araştırma desenine göre tasarlanmıştır. Konuya ilişkin farklı yaklaşımlardan hareketle fenomenolojik araştırmayı, bilinen ve tecrübe edilen bir durumun araştırmacı tarafından neden ve sonuçları, süreç ve aşamaları ve olayı deneyimleyen kişi ve çevrelerin anlam dünyasına yansıyan boyutları konu edinerek araştırılması ve problemin çözülmesi şeklinde tanımlamak mümkündür (Creswell, 2017, s. 14; Kıral, 2021, s. 93; Tekindal & Uğuz Arsu, 2020, s. 157). Fenomenolojik araştırma, faklı türlere sahiptir. Bu çalışma, Husserl tarafından sistematize edilen geleneksel-betimleyici-tanımlayıcı fenomenoloji (transcendental phenomenology) türüne uygundur. Geleneksel veya başka isimleriyle betimleyici, tanımlayıcı fenomenoloji; yorumlayıcı fenomenolojiden farklı olarak insanlar tarafından deneyimlenen şeylerin bilinebileceğinden hareketle bir araştırmacının belli bir konuyu söz konusu deneyimler üzerinden temellendirip anlaşılır kılabilceğini savunur (Kıral, 2021, s. 93; Yalçın, 2022, s. 219). Bu çalışmada yukarıda yer verilen tanımlamalara uygun olarak kırsal kesimlerde cami hizmetlerini yürüten din görevlilerinin, mevcut din görevlisi olma fenomeninin neresinde durdukları, görev alanının içerisinde ve dışında ne tür ilkeler çerçevesinde, hangi faaliyetleri yürüttükleri üzerinde

durulmuştur. Bunu yaparken söz konusu din görevlilerinin kendi tecrübe ve deneyimlerine başvurulmuş, mevcut durumun anlaşılması onların yaşantıları üzerinden geliştirmiş bulundukları görüşlere bağlı kılınmıştır. Bu nedenle araştırmanın, geleneksel fenomenolojik yaklaşıma uygun olduğu görülmüştür.

1.2. Çalışma Grubu ve Verilerin Toplanması

Fenomenolojik araştırmalarda verilerin katılımcılarla mülakat yapılması yoluyla toplanmasının önemine vurgu yapılmaktadır (Creswell, 2017, s. 14). Bu çalışmada buna uygun olarak veriler görüşme yoluyla toplanmıştır. Bu amaçla Van ili özelinde kırsal kesimlerde yeni, başka bir ifadeyle son birkaç yıl içerisinde görev almış olan din görevlileri ile görüşmeler yapılmıştır. Çalışma grubunda yer alan katılımcıların özellikleri Tablo 1’de yer almaktadır:

Tablo 1: Katılımcı Bilgileri

Katılımcı Kodu	Görev Yaptığı İlçe	Görev Süresi (Yıl)
DG1	Erciş	4
DG2	Çatak	3
DG3	Saray	3
DG4	Özalp	2
DG5	Gevaş	2
DG6	Bahcesaray	4
DG7	Başkale	2
DG8	Gürpınar	3
DG9	Çaldıran	2
DG10	Muradiye	2

Kırsal kesimlerin kendilerine ait özellikleri, farklı bölgelerde farklı ve çeşitli coğrafi, sosyo-ekonomik, kültürel koşullar bulunduğundan kırsal konu alan fenomenolojik bir araştırmanın da örnekleme özellikleri bakımından sınırlı olması gerektiği düşünülmektedir. Bu çalışmada Van ili özelinde, kırsal kesimlerde din hizmetleri yürüten din görevlilerine odaklanılmış, böylelikle Türkiye’nin Doğu Anadolu bölgesinin kırsalında din görevliliği konusuna dair verilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda iki tür örnekleme tekniği kullanılmıştır. Bunlar maksimum çeşitlilik ve ölçüt örneklemedir. Maksimum çeşitlilik, araştırılan konu ile benzeşme arz eden durumların bütününe, başka bir ifadeyle sahanın ortak zeminini yakalayacak parçalarının her birinin araştırmada esas alınması; ölçüt örnekleme ise araştırılan konuya dair toplanan verilerin araştırmanın temel ölçütlerine sahip olan bir karaktere sahip olması olarak tanımlanabilir (Büyüköztürk vd., 2018, ss. 93-95). Maksimum çeşitlilik bağlamında, araştırmaya konu edilen Van ilinin kırsal olarak nitelendirilen kesimlerinin bağlı bulunduğu ilçelerin her birinden katılımcı belirlenmesine dikkat edilmiştir. Bu kapsamda merkez ilçeler (Tuşba, İpekyolu, Edremit) hariç, diğer tüm ilçeler araştırmanın kapsamına dahil edilmiştir. Ölçüt örnekleme kapsamında ise katılımcıların araştırmanın hedefine uygun kriterlere sahip olması dikkate alınmıştır. Bu kapsamda henüz göreve başlayan ya da görevde uzun süre kalanların yerine hem karşılaştırma yapabilen hem de tecrübeleri zihninde yeni ve canlı bir şekilde duran, böylelikle birkaç yıldır görevde bulunan din görevlileri tercih edilmiştir. Son olarak katılımcılara araştırmacı tarafından “din görevliliği”ne nispetle kodlar (DG1, DG2, DG3...) verilmiş, görüşlerine işaret edilen yerlerde katılımcılar bu kodlarla anılmıştır.

Verilerin toplanması amacıyla yapılan görüşmelerde yarı yapılandırılmış görüşme esas alınmıştır. Bu görüşme türü araştırmacının, araştırmanın amacına uygun olarak soruları derinlikli görüş alacak şekilde açık uçlu olarak sorması ve katılımcıların yorumları da dahil olmak üzere bilgi, görüş ve tecrübelerinin detaylı bir şekilde aktarılmasının sağlanmasına dayanmaktadır (Baloğlu, 2002, s. 180; Creswell, 2017, s. 190; Gürsakal, 2001, ss. 168-169). Araştırmacı, kırsal kesimlerde din görevlisi olmak ve buralarda yürütülen din hizmetlerinin niteliğine dair hazırladığı açık uçlu soruları gerekli etik kurul izinlerinin alınmasından sonra¹ katılımcılara uygulamış ve kendilerinden derinlikli görüşler almaya çalışmıştır. Alınan görüşler katılımcıların bilgi ve onayları dahilinde, daha sonra analiz edilmek üzere kayıt altına alınmıştır.

Görüşmelerin tamamlanmasında nitel araştırmalarda veri doygunluğu ile ilgili öne sürülen stratejilerden hareket edilmiştir. Bu stratejiler her ne kadar net bir çerçeve ile çizilmemiş, daha ziyade araştırmacının verilerin yeterli doygunluğa ulaştığını doğal olarak anlayıp süreci tamamlaması esas alınmış da (Neuman, 2014, s. 591) bu araştırmada söz konusu strateji geçerlik ve güvenilirliği yüksek yeni bir yolla sağlanmıştır. Verilerin doygunluğa ulaştığının test edilebilmesi amacıyla veri toplama süreci ile veri analiz süreci birlikte takip edilmiştir. Bu kapsamda nitelikli verilerin oluşup oluşmadığı, verilerin toplanması ve kodlama

¹ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Yayın Etik Kurul Başkanlığı’nın 03.03.2025 tarih 2025/04 oturum ve 35 sayılı kararıyla bu çalışmanın araçlarının uygulanmasında herhangi bir sakınca yoktur.

süreci ile test edilmiştir. Bu doğrultuda görüşmeler, yeni kodların üretilmediği aşamaya kadar sürdürülmüştür (Akçay & Koca, 2024, s. 840).

1.3. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler, nitel araştırma yöntemlerinin fenomenolojik araştırma desenlerini de kapsayan veri analiz stratejilerine uygun olarak (Büyüköztürk, 2002, s. 2; Büyüköztürk vd., 2018, ss. 360-263; Karasar, 2012, s. 184; Mayring, 2000, s. 76; Yıldırım & Şimşek, 2013, s. 162) üç temel adımda gerçekleştirilmiştir. Bu adımlar transkripsiyon, kodlama ve temalandırma'dır.

Transkripsiyon adımı yapılan görüşmelerin alındığı sesli kayıtlar araştırmacı tarafından yazıya aktarılmış ve analize hazır hale getirilmiştir. Kodlama aşamasında çift yönlü okumaya (açık ve kapalı kodlama) tabi tutularak araştırmanın problem ve hedeflerine uygun olduğu tespit edilen görüşler ayıklanmıştır. Bu görüşler temalandırma adı verilen üçüncü aşamada ortak başlıklar altında birleştirilmiştir. Yazım esnasında temalar birer bulgu başlığı olarak kullanılmış, kodları ile birlikte ortaya konulmuş ve mevcut literatür çerçevesinde tartışılmıştır.

2. Bulgular ve Yorum

Veri analizi sonucunda elde edilen ve bu bağlamda bulgu başlığı olarak kullanılan temalar ile bu temaların kodları ve temalar ile kodların alındığı katılımcı bilgileri Tablo 2'de gösterilmiştir:

Tablo 2: Temalar ve Kodlar

Temalar	Kodlar	Katılımcı Bilgileri
Din Hizmetleri	-Cami Dersleri -Merasimler (taziye, bayram, ramazan, kandiller)	Tüm katılımcılar
Toplumsal Münasebetler	-Halkın beklentileri -Din görevlisi imajı -Paydaşlarla ilişkiler	DG1, DG2, DG3, DG4, DG5, DG6, DG7, DG8, DG10
Problemler	-Coğrafi problemler -Dini problemler	DG1, DG2, DG3, DG4, DG7, DG8, DG9
Dini ve Mesleki Gelişim	- Kişisel okumalar -Meslektaşlarla ortak faaliyetler	DG1, DG2, DG3, DG5, DG8, DG9

2.1. Din Hizmetleri

DİB tarafından belirlenen çalışma yönergelerine bakıldığında camilerde hizmet veren din görevlilerinin din hizmetleri kategorisine dahil olan görevlerinin camilerde ibadetlerin yerine getirilmesinden toplumsal ilişkilere kadar belirli ve tanımlanmış bir yelpazeye sahip olduğunu görebilmek mümkündür (DİB, 2002, s. 41). Esasında öncelikle günlük veya haftalık olarak namaz ibadetinin camilerde, din görevlisi tarafından yönetilmesi ve yürütülmesi, din görevlilerinin öncelikli, bilinen görevleri olarak çağrışım uyandırmaktadır. Burada günlük olarak vakit namazları veya haftalık Cuma namazlarının yerine getirilmesinden öte yine din hizmetleri kapsamında yer alan başka ne tür faaliyetlerin icra edildiği üzerinde durulmuştur. Bununla beraber bahsi geçen görevlere dair önemli bulgular çalışmanın dışında bırakılmamış, ilgili diğer kodlar etrafında (örneğin halkın beklentileri, coğrafi problemler, dini problemler) ele alınıp işlenmiştir.

Yapılan görüşmelerde din görevlilerine ne tür din hizmetleri yürüttükleri sorulduğunda öncelikle camilerde devam eden dini eğitim faaliyetleri ve toplumun kendilerinden beklediği çeşitli merasimleri hatırladıkları ve bunları anlatmaya başladıkları görülmüştür. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde cami dersleri ile merasimlerin icrasına yer verilecektir.

2.1.1. Cami Dersleri

Katılımcılar, genelde başkanlık ve müftülüğün, özelde görev yaptıkları mahalde bulunan insanların kendilerinden cami merkezli dini eğitim faaliyetlerini yürütmelerini, kendi ifadeleriyle cami dersleri yapmalarını beklediklerini dile getirmişlerdir. Cami derslerinde ne tür bir eğitim verdiklerine dair sorgulamada, çoğunlukla yaz Kur'an kursları dışında Kur'an-ı Kerim, ilmiyal, temel dini bilgiler ve siyer öğretimi üzerinde durulduğu ve bu derslerin verildiği öne çıkmıştır. Örneğin DG3, şu bilgilere yer vermiştir: "... Çocukların hemen hepsi Kur'an-ı Kerim'e geçti. Ayrıca ilmiyal dersleri veriyoruz. Yani namazla ilgili, abdestle ilgili konular... Yine itikâdi konular ve Peygamber efendimizin hayatını da öğretiyoruz." DG4 de benzer olarak şu ifadeleri paylaşmıştır: "Öğrencilerim Elif-bâ'yı bitirip Kur'an-ı Kerim'e geçtiler. Birkaç tanesi ilerleyemiyor. Onlarla Elif-bâyı tekrar ediyoruz. Beş- altı tane çocuk namaz surelerini

öğrendi. Hatta namaz da kılmaya başladık.” DG10 ise şunları söylemiştir: “Elif-bâ, Kur’an-ı Kerim, Dinimi Öğreniyorum’u -Diyanet’in kitabı- okuyoruz. Seviyesi ileri olan öğrencilere tecvit dersi de veriyoruz.”

Bahsi geçen dersler sadece yaz Kur’an kurslarının içeriklerini oluştursa da (DİB, 2024b, ss. 11-34) din görevlilerinin kırsalda bunu yaz dönemi dışına da taşıdıklarını ve dört mevsim boyunca uyguladıklarını görebilmek mümkündür. Katılımcılar, yaz tatili sona erip eğitim-öğretim dönemi başladıktan sonra görev yaptıkları yerde bulunan çocukların okula gidiş saatlerini de hesaba katarak bu saatlerin dışında uygun bir zaman belirlemekte ve dersleri günlük olarak sürdürmektedir. DG3 tarafından ifade edilen şu sözler, bu durumu ortaya koymaktadır: “...Tabii yazın yaz Kur’an kursunda sabahtan öğleye kadar zaten ders veriyorduk. Kışın çocuklar okula gittikleri için öğleden sonra camiye geliyorlar. Dersleri o şekilde veriyoruz. Hem okul saati ile çalışmanın hem çocuklar dersten mahrum kalmasın diye...” DG5 de benzer olarak şu sözleri söylemiştir: “Hafta sonu da öğrencilerimiz var. Okul olduğu vakitler ikindiden sonra, hafta sonları da öğleden sonra ders yapıyoruz.” Kış mevsimi koşullarına bağlı olarak bu derslerin caminin farklı bölmelerine taşındığı, aynı mekânda mücbir yer değişikliği yapıldığı da katılımcıların görüşlerine yansımıştır. Örneğin DG10 şu ifadelere yer vermiştir: “İkindiden sonra, yani okul dönüşü çocuklar geliyor. Kışın rahat ısıtılmak için camide ‘hücre’ adını verdiğimiz bir bölme yapmışız. Hem vakit namazlarında cemaat hem de derse gelen çocuklar üşümesin diye kış mevsiminde namaz ve dersleri hücreye taşıyoruz.”

Camilerde verilen bu derslerin özellikle Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaygın olduğu bilinen geleneksel medrese usûlü ile devam ettirildiğine de rastlanmıştır. Eğer din görevlisi bu usûle göre eğitim almışsa bunu devam ettirebilmektedir. DG5 tarafından ileri sürülen şu sözler, bu durumu ortaya koymaktadır: “7 öğrencim Kur’an-ı Kerim okumaya devam ediyor, 3 öğrencim de Kur’an’ı hatmetti. Onlarla mevlit okumaya başladık. Bizim yörede biliyorsunuz mevlit önemlidir. Şu an Nehcül Enâm okuyoruz onu da bitirdikten sonra Şafii fıkhı olan Hediye-tü’l-habib okuyacağız.”

Cami dersleri kapsamında yapıldığı ifade edilen faaliyetler sadece çocuklara yönelik mevzu bahis dersler değildir. Bunun dışında katılımcıların ‘köyün gençleri’ olarak nitelendirdikleri yaş gruplarından cami cemaatini teşkil eden diğer kişi ve gruplara kadar farklı muhatap kitleleri oluşturup bunlarla da çeşitli faaliyetler icra ettikleri görülmektedir. Örneğin DG1, şu sözleri sarf etmiştir: “Buraya ilk geldiğimden beri özellikle akşamları köyün gençleri ile bir araya gelmeye çalışıyorum. Çay eşliğinde irşat programları yapıyorum. Sorularını soruyor, ben de nasip olursa biraz konuşma yapıyorum. Haftada 3-4 akşam bunu yapıyorum. Onlar arasında vakit namazlarında camiye devam edenler oldu.” DG6, yine bu kapsamda olan çalışmalarını şu sözleriyle dile getirmiştir: “Kışın camide düzenli olarak varsa gençlerle, yoksa yaşlılarla beraber tefsir, hadis dersleri yapıyoruz. Akşamla yatsı arasını değerlendiriyoruz. Genelde kendim okuyup açıklıyorum. Hazırlanırken Diyanet’in hadis kitaplarından veya Elmalılı’nın tefsirinden istifade ediyorum. Bizim burada kış mevsiminde, çoğunlukla şubat ayında mukabele var, düzenli olarak her sene yapıyoruz. Köyde yapılacak aktivite pek olmadığından burada böyle bir gelenek oluşturulmuş.” Cami derslerinin planlanıp icra edilmesinde din görevlileri, DİB tarafından hazırlanan projelerden de faydalandıklarını dile getirmişlerdir. “Biz bir aileyiz, Cuma gecesi ailece camideyiz” projesinin cami dersleri için bir araç olarak görüldüğü dikkat çekmektedir. DG8 tarafından dile getirilen şu sözler bu durumu ortaya koymuştur: “Her perşembe günü ailecek camideyiz. Diyanet İşleri Başkanlığı uzun süredir böyle bir çalışma başlatmış durumda... Köyümüzde 120 hane var. Gençlerle beraber yaklaşık 25-30 oluyoruz. Haftalık sohbetimiz var perşembe gününün akşamı.” Bu programlarda gündelik dinî meselelerle ilgili konuların ele alındığı da dikkat çekmektedir. Yine DG8, bu konuyla ilgili olarak sözlerini şu şekilde sürdürmüştür: “Gündelik hayattan olan sorular da var. Örneğin; kripto para, finans olarak paramızı nereye yatırabiliriz veya boşanma ile alakalı...” Böylelikle çocuklara yönelik Kur’an eğitiminin yanı sıra din görevlisinin muhatap kitlelerini oluşturan diğer gruplara yönelik faaliyetler de cami dersleri adı altında yer almaktadır.

Din görevlileri, cami dersleri kapsamında düzenledikleri faaliyetlerin yanı sıra bu faaliyetlere katılan kişi ve gruplarla farklı sosyal etkinlikler yaptıklarını da dile getirmişlerdir. Bunlardan biri, cami derslerinde ilerleme kaydetmiş kişilere çeşitli uygulamaların yaptırılmasıdır. Örneğin DG4, şu sözlerle yer vermiştir: “Bazı çocuklar iyi duruma geliyor, her gün camiye gelip derslerini alıyor, ardında namaz kılıyor. Ben bazen uygun koşulları yakalarsam onlara namaz kıldırıyorum. Bugün mesela biri ezan okudu. Birini vaaz kürsüsüne hazırlıyorum mesela...” Bu görüş, muhatapı bir tür ödüllendirme metodu olarak görülmektedir. Başka katılımcılar, farklı şekilde ödüllendirme kullandıklarını ifade etmişlerdir. Örneğin DG1, hem cami derslerine teşvik etmek hem de sürece devam edenleri ödüllendirmek için şu faaliyetleri yürütmüştür: “Bazen oyun ve etkinliklerle sevdirmeye de çalışıyorum. Onlarla pikniğe gittik çoğu kez. Birkaç kez onları denize,² yüzmeye de götürdüm”. Son olarak DG8 de şu ifadeleri kullanmıştır: “Öğrencilerimizle halı saha maçı, piknik, Gürpınar’da Norduz gezileri düzenliyoruz.”

Cami dersleri, İslâm tarihi boyunca mescit ve camilerde halka yönelik olarak yürütülen, bu yönüyle esasında bir geleneğe da sahip olan köklü bir uygulamadır (Pusmaz, 2008, s. 396; Şimşek, 2017). Bu uygulama günümüzde cami hizmetlerindeki verimliliğin artırılması kapsamındaki bir genelge ile DİB tarafından proje olarak yeniden başlatılmıştır. Projenin içeriğinde din görevlileri tarafından camilerde günlük ve haftalık olarak Kur’an’ın tilaveti ile tefsir, hadis, ilmihal ve siyer okumalarına dayanan derslerin yapılmasına dayanmaktadır (DİB, 2019, s. 4). DİB, camilerde görev yapan din görevlilerinden bu projenin

² Katılımcı, burada yer verdiği deniz ifadesiyle Van Gölü’nü kastetmektedir.

uygulanmasının yanı sıra yapılan uygulamaların Din Hizmetleri Yönetim Sistemi'ne (DHYS) işlenmesini istemektedir (DİB, 2022, s. 51). Cami dersleri esasında Kur'an'ın ve temel dinî bilgilerin öğrenilmesi, namaz başta olmak üzere ibadetlerin doğru anlaşılıp uygulanması gibi bazı hususlarda verimli neticeleri hedeflemektedir (Başkurt, 2009, s. 29). Katılımcıların söz konusu genelge aracılığıyla kendilerinden talep edilen çalışmaları kırsal kesimlerde genel olarak yerine getirdikleri anlaşılmaktadır. Bununla beraber katılımcılar, yaz Kur'an kursları dışındaki zamanlarda çocuklara yönelik uyguladıkları Kur'an eğitimi ve temel dinî bilgiler ile ilmi derslerini de cami dersleri kapsamında zikretmişlerdir. Bu tür faaliyetlerin cami ve çocuk buluşması açısından da önem taşıdığı bazı çalışmalarda yer almaktadır (Tan, 2015, ss. 171-172). Öte yandan Doğu Anadolu bölgesinde yerleşik bulunan ve medrese adıyla bilinen İslâmî ilimlerin geleneksel usûl ile okutulmasının (Ecer, 2024, ss. 73-77) hem devam ettirildiği hem de cami dersleri adı altında zikredilerek temellendirildiği dikkat çekmektedir. Din görevlileri özellikle camilere devam eden çocukları hem teşvik etmek hem de bu devamı pekiştirmek amacıyla çeşitli sosyal etkinlikler de düzenlemektedir.

2.1.2. Merasimler

Taziye, kandil, ramazan, bayram gibi insanların toplu olarak bir araya geldiği özel niteliğe sahip zaman dilimleri, yaygın din eğitimi kapsamında değerlendirilmektedir. Bu zaman dilimlerinde insanlar dinî bilgiler öğrenmekte, birtakım faaliyetlerle bu öğrenmelerini pekiştirmektedir (Bulut, 1997, s. 53; Dünder, 2018, s. 43; Ecer, 2024, s. 151). Bu tür merasimlerde din görevlileri de aktif bir rol üstlenmektedir. Taziye merasimlerinde topluma önderlik etme; kandil, ramazan, bayram gibi özel zaman dilimlerinde de programlar planlayıp uygulama, din görevlisi tarafından yürütülmektedir.

Araştırma kapsamında görüşülen katılımcılar, kırsalda yürüttükleri din hizmetlerini detaylandırırken bahsi geçen merasimlerden de sıklıkla bahsetmişlerdir. Zaten kırsal kesimlerde bahsi geçen merasimlere halkın yoğun bir ilgi gösterdiği bilinen bir husustur (Erdiç, 2010, s. 211). Görüşmelerin detaylarından hareketle din görevlilerinin birer din hizmeti olarak nitelendirdiği bu programlar kandil, ramazan, bayram ve taziyelerdir.

Katılımcılar, kandil merasimlerinde camilerde program icra ettiklerinden bahsetmişlerdir. Bu programlarda çeşitli ikramlar eşliğinde Kur'an tilavetinin, vaazların yapıldığı ve genellikle mevlit okunduğu dile getirilmiştir. Örneğin DG4, bu kapsamda şu sözlerle yer vermiştir: *"...Geçen kandil gecesinde Rahman Süresi'ni okudum. Orada tekrar eden ayeti her okuduğumuzda beraber tekbirler getirdik. Namaz kıldıktan sonra kısa sureleri okudum ve dua ettim. Burada genellikle mevlit de okutuluyor."* DG3 de benzer olarak şunları söylemiştir: *"Kandillere köylüler genellikle iştirak ediyor. Gelenek olarak mevlit okunuyor. Mevlitten sonra vaaz, ardından dua ediyoruz."* DG5 ise bir kandil programını daha detaylı bir şekilde şu sözlerle anlatmıştır: *"Hava soğuk olduğu için kaloriferi cumadan cumaya yakıyoruz. Cemaat olduğunda da elektrikli soba var ve onunla idare ediyoruz. Kandil günlerinde sabahdan kaloriferleri görevliye yaktırıyorum. Vaazımı veriyorum önce. Yatsı namazını cemaatle kılıp ardından mevlit okuyorum. Çocuklardan mevlit okuyabilenlere de okutuyorum. Hayır sahiplerinin meyve suyu, gofret gibi ikramları oluyor sonrasında. Yaklaşık bir buçuk saat içerisinde programımızı yapıyoruz. Tüm kandil programlarında hemen hemen böyle yapıyoruz."*

Kandiller, dinî bazı anlamların yüklendiği yılın belirli günlerinde toplumun camiye tercih ettiği, ibadetle meşgul olduğu, bu kapsamda çeşitli dinî öğrenmeler de elde edildiği özel zaman dilimleridir. Kandil diye adlandırılması, Osmanlı döneminde bu günlerin gecelerinde camilerin kandillerle aydınlatılmasından kaynaklıdır (Bozkurt, 2001, s. 300). Kandil geleneği, günümüzde Türkiye'de de yerleşik bir kültür olarak varlığını sürdürmektedir. Katılımcıların verdiği bilgiler, yerleşik kültürün kırsal kesimlerde de devam ettiğini ortaya koymaktadır. Kandillere mahsus bir gelenek olarak mevlitlerin okutulması yine yerleşik bir kültürdür. Zira konuya ilişkin çalışmalar bu geleneğin özellikle Türkiye'deki izlerinden 1950'li yıllarda dahi söz etmektedir (Ecer, 2024, ss. 169-170; Öcal, 2008b, s. 349). Kandillerde çeşitli ikramlara yer verildiğine, ikramın da kandillerde bir geleneğe dönüştüğüne dair izler farklı dönem ve bölgelere ilişkin araştırmalarda yer almaktadır (Ecer, 2024, s. 171; Güler Bilgi, 2006, s. 128).

Din görevlilerinin din hizmetleri kapsamında değerlendirdiği başka bir merasim de ramazan aylarında ve bayramlarda yaptıkları faaliyetlerdir. Bu faaliyetlere genel olarak bakıldığında din görevlilerinin kırsal kesimlerde ramazan aylarındaki mukabele, teravih, iftar programlarını ve bayram günlerinde bayram namazı ile toplumsal bütünleşmeyi yoğun programlarla yürüttüğü ve bütün bu programları da din hizmetlerinin bir parçası olarak gördüğünü söylemek mümkündür. Yapılan görüşmelerde ramazan ayları için öncelikle teravih namazlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Bütün kırsal bölgelerde ramazan aylarında teravih namazları rağbet görmekte ve kılınmaktadır. Bir örnek olması amacıyla DG3'ün şu sözlerine yer verilebilir: *"Teravihimiz kalabalıktır, köyün hemen hemen hepsi iştirak ediyor. Bu bölgede her yerde böyledir. Belki evleri uzak olanlar hava koşullarının müsait olmadığı zamanlarda teravihe gitmez, bu bir istisna, onun dışında köylüler çoğunlukla teravih namazlarına katılır."* Öte yandan ramazanlara mahsus bir uygulama olarak Kur'an'ın hatmedilmesine dayanan mukabele geleneği kırsal kesimlerde de sürdürülmekte, talep olması durumunda vakit namazlarında vaazlar da icra edilmektedir. DG5, genel bir günün genel bir özeti mahiyetinde bu faaliyetleri şu ifadelerle anlatmıştır: *"Namazdan yarım saat önce camide oluyoruz. Çünkü cemaat var. Yani ramazanın*

her günü cemaat diğer günlere nispeten daha çok oluyor. Ben de bunu fırsat bilip oruçtan bahsetmek için kısa vaazlar veriyorum. Ayrıca ramazan boyunca hem öğle hem ikindi namazından önce hadis okuduğum da oldu. Öğle namazından sonra da her gün mukabele yapıyoruz.”

Ramazana aylarına mahsus başka bir gelenek de araştırmanın yürütüldüğü bölgede din görevlilerinin halk tarafından iftara davet edilmesi, her akşam bir evde genel bir iftar davetinin düzenlenmesidir. DG3, “İftarda her gece evlerdeyiz.” sözleriyle bunu açıklamıştır. DG4 ise “Ramazanda her akşam iftar davetlerine katılıyoruz. Burada bir kültür haline gelmiş, imamlar olarak iştirak etmemiz bekleniyor. Biz de bunu geri çeviremiyoruz. Çoğunlukla ailemizle birlikte değil de davet edildiğimiz evlerde iftar yapmak durumunda kalıyoruz. Burada sadece iftar yapmakla kalmıyoruz. Yerine göre iftardan önce kısa bir vaaz yapabiliyoruz. İftardan sonra da dua ediyoruz.” ifadelerine yer vermiştir. Anlaşıldığı kadarıyla halkın talep ve beklentilerinin de etkisiyle iftar davetlerine iştirak etmek de din görevlilerinin nazarında din hizmetlerinden sayılmıştır. Henüz evlenmemiş, yalnız yaşamak durumunda kalan din görevlileri yöre halkının bir misafiri olarak kabul edilmektedir. Bu durumda halk davet etmeyi bir vazife olarak görmektedir. DG7’nin “Ramazan ayında Allah razı olsun bazen muhtar bazen de köylüler ‘ezanını oku ve gel’ diyordu ve 30 gün boyunca iftarlara gittim. Sahurluk olarak da yanıma yiyecek verdiler. Yani sahip çıkıyorlar.” şeklindeki ifadeleri bu hususu açıklamaktadır. Bütün bunların yanı sıra bazı yerlerde sahur vaktinin duyurulmasını da din görevlileri üstlenmektedir. DG5, durumu şu sözleriyle açıklamıştır: “İmsak vaktinden bir saat önce camiye gidiyorum. Benim görev yaptığım yörede sahur vaktini imamlar duyuruyor. Camiye gidip hoparlörün dış sesinden ilahi, Kur’an, kaside açıyorum. Böylece insanlar hem sahur vaktinin geldiğini anlıyor hem de manevi bir atmosferle sahur yapıyor.” DG5 tarafından paylaşılan bu bilgiler bir cami musikisi olarak ramazan aylarında sahurdan sonra, imsaktan önce icra edilen temcid geleneğinin (Koca & Turabi, 2023, s. 120) bir formunun burada devam ettiğini ortaya koymaktadır.

Kırsal kesimlerde bayram günleri de din hizmetleri devam etmektedir. Üstelik bu hizmetler sadece bayram namazlarının kılınmasından ibaret değildir. DG2, bayramda yürüttüğü din hizmetleri hakkında şu bilgileri vermiştir: “Bayram namazlarında belki 100-150 kişi namaza geliyor. Köyün nüfusuna kayıtlı olup başka yerlerde yaşayan, çalışanlar da geliyor. Bayram namazını kıldıktan sonra her evi tek tek gezer, bayramı tebrik ederiz. Bayram tebriklerini bitirdikten sonra önceden bu görevi üstlenmiş bir ev ahaliye yemek verir, daha sonra herkes evine dağılır.” DG3 ise bayram gününü şöyle özetlemiştir: “Namazı kıldıktan sonra kabristana gidiyoruz. Orada Yâsîn, Fâtiha okuduktan sonra bir eve ya da taziye evine giliyoruz. Muhtar orada bir yemek tertip ediyor ve büyüğüyle küçüğüyle hemen herkes bu yemeğe katılıyor. Ondan sonra tek tek evleri dolaşiyor, ayak üstü bayramı kutlayıp dönüyoruz.”

Ramazana aylarında ve bayramlarda din görevlilerinin aktif bir şekilde düzenlediği program ve faaliyetlere genel olarak bakıldığında bunların kırsal kesimlerde yoğun talep gördüğünü, halkın bir dayanışma ve işbirliği dahilinde programlara katıldığını ileri sürmek mümkündür. Bu doğrultuda sahurdan vakit namazlarına, vaazlardan mukabelelere, iftar davetlerinden teravih namazlarına kadar din görevlilerinin hem yoğun bir mesai sarf ettikleri hem de bütün bu faaliyetleri din hizmetlerinin birer parçası olarak gördükleri tespit edilmiştir. Ramazana aylarının dinî ve manevî boyutuyla yoğun geçmesi, esasında Türkiye’de yerleşik bir kültüre sahiptir. Sınırlı yerleşim yerlerini konu alan çalışmalarda bu durumun Cumhuriyet döneminden beri süregelen tespiti edilmiştir (Güler Bilgi, 2006, ss. 127-128). Özellikle kırsal kesimlerde ramazana ve bayramlardaki dinî programların aksamadan, etkin katılımı bir şekilde sürdürüldüğü hatırat ve sözlü tarih kaynaklarına konu olmuştur (Demirci, 2023, ss. 276-277; Ecer, 2024, ss. 153-156; Kara, 2015, s. 154).

Merasim kapsamında zikredilen diğer bir konu da taziyelerdir. Araştırmanın yürütüldüğü yörede kırsal kesimlerde taziye ziyaretlerinin çokça önemsendiği, din görevlilerinin de burada aktif rol almasının beklendiği tespit edilmiştir. Din görevlileri halkın bu yöndeki beklentilerine karşılık bu merasimlerde yürüttükleri çalışmaları da din hizmetleri arasında değerlendirmektedirler. DG8, taziyelerdeki rolünü şöyle özetlemiştir: “Farklı bir köyde taziye olduğunda Fâtiha okuyup dönecek kadar kısa bile olsa mutlaka gidilir. Ben cemaatimle taziye gittiğimde muhakkak Aşr-ı Şerif okur, Fâtiha veririm. ‘Allah vefat edene rahmet eylesin, mekanını cennet eylesin’ diyerek ufak bir konuşma da yaparız. Bir çay içtikten sonra mekândan ayrılırız. Bütün bunlar ortalama 10 ya da 15 dakika sürer. Ama kendi taziyelerimizde, yani görev yaptığımız köyümüzde biri vefat ettiğinde ben üç gün orada bulunmak durumundayım. Taziye sahipleri ile birlikte biz de taziye kabul ediyoruz. Aralarda sohbet yapıyoruz, Aşr-ı Şerif okuyoruz, bazen soru soruyorlar onlara cevap veriyoruz.” DG9 da benzer olarak şu sözleri sarf etmiştir: “Mesai gibi düşünmek lazım. Sabahleyin başlayıp akşama kadar taziyelerde oturmak durumundayız. Fâtiha okuyoruz, ayrı bir taziye duası var her gelene onu okuyoruz, günde bir kez vaaz veriyoruz vs.” DG10 ise, “köylüler bizden istiyor, bunu bekliyor. Biz de mecburen yapıyoruz” ifadelerine yer vermiştir.

Taziye, vefat eden bir müminin yakınlarına başsağlığı dilemek amacıyla yapılan ziyarete verilen isimdir (Çağrı, 2011, s. 202). Fıkıh ilminde taziyenin şer’î bir kaide ve sistemi bulunmaktadır (Nâsır, 2012, s. 139). DİB’in hazırladığı din görevlilerinin görev ve çalışma yönergelerinde, bu görevlilerin ölüm, nikah gibi merasimlere katıldıklarında mesleğin haysiyetine uygun davranışta bulunmalarını telkin eden bir kayıt yer almaktadır (DİB, 2002, s. 41). Bu araştırmanın verilerine bakıldığında, araştırmanın yürütüldüğü yörenin kırsalında cenaze ve defin sonrasında düzenlenen taziye merasimlerinde de din görevlilerinin kendilerini yalnız bırakmamalarının beklendiği görülmektedir. Bu durum, halkın din görevlisinin meslekî duruşu bakımından kendisini bir rehber ve kanaat önderi olarak aralarında bulmak istemesinden kaynaklanmaktadır. Öte yandan

burada geleneksel halk dindarlığına dahil olan çeşitli ritüel ve alışkanlıkların da etkisi vardır. Kimi çalışmalarda bu dindarlığın din görevlilerinin toplumsal tabanını oluşturduğu tespit edilmiştir (Erdiç, 2015, s. 252). Taziye kültürünü konu alan çalışmalarda bu yönde bir temayülün Doğu Anadolu bölgesinde yerleşik bir kültür olduğu tespit edilmiştir (Coşkun & Kayserili, 2019, s. 1111). Araştırmanın yürütüldüğü Van ilinin kırsalında da bu yerleşik kültürün devam ettiği, doğrudan bu kültürün aktif rol alıcıları olan din görevlilerinin tanıklığı ile ortaya konulmuştur.

2.2. Toplumsal Münasebetler

Din görevlilerinin kırsalda yürüttüğü din hizmetlerinde ortaya çıkan temaların ikincisi toplumsal münasebetlerdir. Bu temanın altında halkın beklentileri, din görevlisi imajı ve paydaşlarla ilişkiler olmak üzere üç kod yer almaktadır.

2.2.1. Halkın Beklentileri

Din görevlisinin toplumla ne tür münasebetlerinin bulunduğuna ilişkin bir sorgulamada öncelikle toplumun kendilerinden ne beklediği sorusunun cevaplanması gerekmektedir. Nitekim toplum, beklentilerinden hareketle din görevlisi ile iletişim kurmaktadır. Araştırmaya katılan din görevlilerinden alınan bilgilerden hareketle halkın kendilerinden beklentileri şunlardır: Camiyi ihmal etmemek ve hemen her vakit namazında mutlaka camide bulunmak, Taziye ve ziyaretleri aksatmamak, fikhî meselelere cevap ve fetvalar vermektir.

Araştırmanın yürütüldüğü yörenin kırsalında din görevlilerinin cami ile bütünleşik bir hayat yaşamaları, toplumun önde gelen bir beklentisi olarak ortaya çıkmıştır. Öyle ki, günlük vakit namazlarında camiye devam edememe durumlarında dahi din görevlisinin camide bulunması ve ezanı kendisinin okuması yönünde yoğun bir beklentinin mevcut olduğu tespit edilmiştir. DG4'ün *"İmam ezan okumalı mutlaka. Sabit 5 vakit ezan okumalı. Vakit namazlarına gelen olmazsa da imam-hatip isen camide bulunmanı isterler."* ifadeleri bunu göstermektedir. Din görevlilerinin resmî izin kullanmalarının da kimi zaman hoşnutsuzluklar oluşturabildiğine vurgu yapan DG4, sözlerinin devamında şunları söylemiştir: *"İzne gittiğim zaman tabi moraller bozuluyor. Çünkü memlekete gittiğimde sadece iki gün yolum sürüyor. İki günde dönüş... Gittiğim zaman en azından 10-15 gün kalmak zorundayım. 'Hocam sen çok izin kullanıyorsun' diye çokça sitem eden, hatta şikayet eden bile var".* DG5, halkın bu yöndeki taleplerini *"her daim camide olmak, vaktinde ezan okumak, hep camide olmak..."* sözleriyle ifade etmiştir. DG7 de *"sürekli köyde olmamı, bütün vakitlerde camide bulunmamı istiyorlar"* ifadelerini kullanmıştır. Vakıf ve Cuma namazlarında camide bulunmak, din görevlilerinin görev ve çalışma yönergelerinde ifade bulan temel vazifelerinden biridir (DİB, 2024a, s. 22). Bununla beraber din görevlileri de birer kamu görevlisi olmaları nedeniyle izin hakkına sahiptirler. Araştırmadan elde edilen verilere göre Van'ın kırsal kesimlerde din görevlisinin cami ile olan ilişkisinin bir özdeşleştirmeyle karşılık bulduğu ortaya çıkmıştır. Din görevlisi toplum tarafından cami ile özdeş kabul edilmekte, ezan okuma ve namaz kıldırma vazifeleri başta olmak üzere cami içi din hizmetlerini yürütmek amacıyla sürekli burada bulunması istenmektedir.

Din görevlilerinin din hizmetleri kapsamında değerlendirip yürüttüğü uygulamalar arasında taziye merasimlerinin bulunduğu yukarıda yer verilmiştir. Bu uygulamaların özellikle kırsalda toplum tarafından yoğun bir beklentiye karşılık olarak yürütüldüğüne burada vurgu yapmak gerekmektedir. Din görevlileri, taziye din görevlisi ile katılımın ciddi bir beklenti olmasından kaynaklı olarak bu merasimlere önem verdiklerini zikretmişlerdir. Bu beklentiye din görevlilerinin imkân dahilinde karşılık verdiği din hizmetleri teması altında detaylı bir şekilde işlendiği için burada ayrıca tekrarlanmayacaktır. Bu konuda sadece bir örnek olarak DG5'in bahsi geçen beklentiye işaret ettiği şu sözlerine yer verilebilir: *"En önem verdikleri nokta taziye... Muhakkak taziyelere gidilecek, hatta komşu köylerde, başka yerlerde taziye varsa oralara da gidilecek. Tüm köylülerden önce, onların önünde imamın olması ve taziye de bulunması gerekir."* Taziyelerin yanı sıra görev civarında meskûn bulunan insanların gerekli durumlarda ziyaret edilmesinin de beklentiler arasında yer aldığı tespit edilmiştir. DG1, bu beklentiye *"bir hastalıklarında ziyaret etmek de bizden beklenen vazifeler arasındadır"* sözleriyle işaret etmiştir. DG2 de *"Hemen her akşam evlere gitmeye çalışıyoruz. Hastası, sıkıntısı olanların yanında olmaya gayret ediyoruz"* sözleriyle beklentiye karşılık verdiğini ifade etmiştir. Sadece hastalık durumunda değil, olumlu gelişmelerin yaşandığı durumlarda da bu ziyaretler gerçekleştirilmektedir. DG8, bu hususta şu sözlere yer vermiştir: *"...Birinin oğlunun askerliğini tamamlayıp dönmesi, uzak yerlerden misafirlerinin gelmesi durumunda da ziyaretlere gidiyoruz."* DİB tarafından belirlenen görev tanımlamasında din görevlilerinin hastalık durumunda da görev mahallinde bulunan vatandaşlara hizmet sunması gerektiğine işaret edilmiştir (DİB, 2024a, ss. 22-23). Bu kapsamda özellikle kırsal kesimlerde hasta ziyaretlerinin gerçekleştirilmesiyle bu görevin belli düzeyde yerine getirildiği görülmektedir. Öte yandan hastalık, askerlik, misafir, nikah, düğün gibi durumlarda din görevlilerinin toplumla iç içe olması toplumsal münasebetlerin gelişmesi ve toplumun din görevlisi ile olumlu diyalog geliştirmesi için önemli bir araç olarak görülebilir.

Kırsal kesimlerde toplumun din görevlilerinden mühim bir beklentisi de ağırlıklı olarak fikhî meselelerle birlikte dinî konulardaki merak ve ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. DG1, bu yöndeki beklentiye şu sözlerle açıklamıştır: *"Köylülerin geneli kurban, adak, oruç, namaz yani genel olarak fikhî ilmine mahsus soruları ihtiyaç duyduğu zamanlarda sık sık gelip sorarlar. Yani kişi var diyor; hocam*

ben namazda şunu unuttum ne yapabilirim? iğne orucu bozar mı? Çoğu zaman cevabını bilse de teyit almak için soruyor”. DG6 da şu sözleri dile getirmiştir: “Çoğu zaman mesela hadis, akâid gibi konular hakkında kendileriyle konuşmak istersek dahi konu bir şekilde fikhî meselelere geliyor. Yani insanlar öğrendiklerinin ibadete nasıl yansıtacağını merak ediyor.” Elde edilen verilere göre gündelik hayatta yapılan ibadetlerin eksiksiz ve gereğine uygun bir şekilde yerine getirilebilmesi için din görevlilerine sıklıkla başvurulmaktadır.

Bütün bunların yanı sıra, toplumsal meselelerin çözümünde de din görevlilerinden faydalanılmaktadır. Örneğin DG2, bu konuda şöyle bir bilgi vermiştir: “Hocam bu sene köyün yaylasına köylünün arazisinden yol gidecekti. Ya arazinin alınması lazımdı ya da bir şekilde halledilmesi... Ben yoğun bir mesai ile arazisinden yol geçecek köylülerle belki günlerce gidip konuştum. Yolun sadaka-i cariyeye olduğunu, bunun sonsuza kadar hayır olacağını, her kullananın sevabını da alacağını, öte yandan biz de kendimizden köylüye katkı olsun diye para biriktirip vererek bir şekilde ikna ettik. Sırfo yol yapılsın, milletin menfaatine kullanılsın diye.” Kırsal kesimde yaşayan insanların genelinin faydalanabileceği bir meselede din görevlilerinin de rol aldığı, bu örnekte ortaya çıkmaktadır.

Halkın beklentilerine yönelik din görevlisinin ilgisine karşılık, özellikle din hizmetlerini ilgilendiren meselelerde din görevlisinin beklentilerinin de halk tarafından karşılanıp karşılanmadığı, burada cevap arayan başka bir sorudur. Yani halk da din görevlisinin kendilerinden beklediği durumlarda yardım etmekte midir? Din görevlilerinin görüşlerine göre bu sorunun cevabı çoğunlukla evet yönündedir. Yani araştırmanın yürütüldüğü kırsalda yaşayan halk, din hizmetlerinde din görevlileri ile ortak, işbirliği halinde hareket etmekte, özveri ile destek vermektedir. DG1, bu konu şu bilgileri vermiştir: “Caminin bir ihtiyacı olduğunda bu bölgede halk da destek verir. Ben mesela bir vakit ya da Cuma namazında caminin örneğin tamirat, tadilat işi var dediğimde adamlar hemen ‘nasıl istersen hocam’ deyip yapıyorlar.” DG3 de konuyla ilgili olarak şu sözleri sarf etmiştir: “Bizim caminin hem abdesthanesi hem lavabosu yoktu. Bir Cuma namazında bunu dile getirdim. Köylüler ortak bir şekilde hareket ederek ustasıyla, çırağıyla yardım etti, bu eksikliği giderdik.” Konuya ilişkin başka araştırmalarda da kırsal kesimlerde din görevlilerinin din hizmetleri kapsamına giren ihtiyaç ve beklentilerinin toplumdaki ilgililer tarafından karşılandığı tespit edilmiştir (Yavuz, 2015, s. 189).

Toplumsal din görevlilerinden beklentilerine genel olarak bakıldığında din görevlisinin görev yerine ve mahalline bağlı, gündelik din hizmetleri aktif olarak yerine getiren, taziye ve ziyaretlerle halkın içinde bulunan ve dinî meselelerine uygun, yerinde cevaplar veren bir profile sahip olması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bununla beraber araştırmanın odaklandığı kırsalda toplum da din görevlisine uymakta, din hizmetlerinin yürütülmesi için kendilerinden beklenen yardımı genel olarak yerine getirmektedir.

2.2.2. Din Görevlisi İmajı

Tarihsel süreç içerisinde din görevliliğin veya imamlık makamının saygınlık ve değer açısından yüksek bir konuma sahip olduğu bilinmektedir (Kiriş, 2022, s. 263). Din görevlisinin toplumla olan münasebetlerinde ortaya çıkan alt kodlardan biri de araştırmanın yürütüldüğü bölgenin kırsalındaki din görevlisi imajıdır. Burada temel olarak din görevlisinin toplumda nasıl bir profile sahip olduğunun ya da olması gerektiğinin cevabı aranmaktadır.

Din görevlileri, bu alt koda ilişkin olarak öncelikle toplum nezdinde itibar sahibi olduklarını, insanların kendilerine değer verip saygı gösterdiklerini ifade etmişlerdir. DG2, toplumun bu tutumunu şu sözlerle izah etmiştir: “Genel olarak köylüler imama çok saygı duyuyor. Mesela taziye, ziyarete, bir eve gittiğimizde veya çarşıda pazarda biriyle karşılaştığımızda genç-yaşlı demeden herkes ayağa kalkar, selam verir. Burada kimse imanın önüne geçmez, bir meclis varsa baş köşede yer gösterir.” DG3 de benzer olarak şu sözlerle yer vermiştir: “Benim köyümde imama eskiden beri duyulan saygı hâlâ var. Benim yaşıma şu an 28. 70-80 yaşında olanlar dahi saygı gösteriyorlar, bana ‘seydâ’ diye hitap edip yer gösteriyorlar.” Van yöresine başka bir bölgeden din görevlisi olarak atanan DG4 de bir karşılaştırma yaparak bu yörede din görevlilerinin toplum nazarındaki saygınlığını şu sözlerle açıklamıştır: “Burada hocaya çok saygı gösteriyorlar. Ben ilk geldiğimde benim girdiğim meclislerde ayağa kalkmaları, saygı göstergesi olarak el bağlamalarını biraz garip karşılıyordum. Çünkü bizim taraflarda öyle bir şey yok. Hocayı burada bir alim olarak görüyorlar.” Elde edilen bu veriler, din görevlilerinin kırsalda bir saygınlığa sahip olduğunu, halkın kendilerini rehber ve önder olarak gördüklerini ortaya koymaktadır. DG4’ün paylaştığı bilgiler, bu saygınlığının ve toplumun bu yöndeki yaklaşımının bölgesel bir hususiyet taşıdığını göstermektedir. Bu doğrultuda din görevlisine duyulan saygının Van yöresinin kırsalı için oldukça yüksek bir seviyede olduğu yorumunu ileri sürmek mümkündür. DG3’ün alıntısında yer alan ‘seydâ’ ifadesi en genel anlamıyla Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde ‘hocam’ hitabına karşılık gelen bir ifadedir (Adak, 2009, s. 20). Toplumdaki bir din görevlisi ya da dinî bir profil olarak seyda; ahlâka vurgu yapan bir dindarlık anlayışına sahip olarak insanlara yol gösteren, bununla beraber belli bir otoriteye sahip olarak mezhepsel ve popüler dinî uygulamalarda da yer bildiriminde bulunan bir konuma sahiptir (Kaya, 2018). Din görevlilerinin toplumsal imajının konu edildiği üç çalışmanın birinde yine din görevlilerine göre bu imajı olumlu ve olumsuz bulanların birbirine oldukça yakın olduğu (Dağcı, 2010, s. 178), birinde toplumun bakış açısıyla daha çok normal olarak değerlendirildiği (Cerrah, 2021, s. 351), diğerinde de düşük olduğu (Yavuz, 2015, ss. 179-180) tespit edilmiştir. Ancak bu araştırmanın konu edildiği bölgede imajın olumlu yönünün önde olduğu söylenebilir. Bir çalışmada da saygınlık imajının dolaylı

yollarla ifade edildiği görülmektedir. Buna göre din görevlilerine yönelik saygınlık, onların aile fertlerine, hatta çocuklarına da yansımaktadır (Çakmak, 2022, ss. 945-946).

Kırsalda din görevlisine karşı saygı ağırlıklı bu yaklaşımın korunması ve sürdürülmesinde din görevlisi nelere dikkat etmektedir? Görüşmelerde vurgu yapılan noktalardan biri de bu olmuştur. Zira bazı hususlara dikkat edilmemesi durumunda din görevlisinin imajı zedelenmektedir. Katılımcılara göre din görevlisinin imajını koruyabilmesinin öncelikli yolu dış görünüşüne, başka bir ifadeyle kılık ve kıyafetine özenmesidir. DG1, bu özeni şu sözlerle açıklamıştır: “*Bizim bölgede imam, başta giyimine dikkat etmelidir. Başında fes -takke- ya da sarığıyla toplumun içinde olmalıdır. Bir defasında kışın bir mont giydim. Normalde uzun kaban giyerdim. Bunu hemen fark edip bakışları ve sözleriyle gariptediklerini bana hissettirdiler*”. DG6, toplumun dikkat ettiği profili şöyle açıklamıştır: “*Halkın içine çıktığımızda kılık-kıyafet, saç-sakal bunlara çok önem verirler. Yani dış görünüşümüz bir imamı, hocayı çağrıştırmalıdır.*” DG10 ise bu konuda biraz daha detay vererek “*örneğin kot pantolon giymememiz gerekir. Bir imama yakıştırmazlar. Bir imamın üzerinde böyle bir giysinin olması olumsuz bir çağrışım uyandırmaktadır*” sözlerine yer vermiştir. Katılımcılardan alınan bu bilgiler bir bütün olarak değerlendirildiğinde din görevlisinin mesleğine uyacak ve dış görünüş itibarıyla bu mesleğin çağrışımını engellemeyecek bir kisveye sahip olması gerektiğinin toplum tarafından önemsendiği ortaya çıkmaktadır. Bu vurgu, din görevlilerinin görev ve çalışma yönetmeliğinde de yer almaktadır. DİB, bu nitelikteki bir yönetmelikte din görevlilerinin mesleğin onurunu ve vakarını zedelemeyecek bir kisveye sahip olmaları gerektiğine yer vermiştir (DİB, 2002, s. 41).

DG2, din görevlisinin imajını koruyabilmesi için dikkat etmesi gerektiği hususlardan birini de şöyle açıklamıştır: “*İmam kendi görevinin yanı sıra mesela ticaret yaparsa saygınlığını kaybeder. Keza yanlış bir yerde, ortamda bulunursa bunu da kabul etmezler.*” Bu husus, din görevlisinin sadece görev yerine ve alanına bağlı olması gerektiğine ilişkin beklentiler bölümünde detaylandırılan bilgilerin bir uzantısı olarak anlaşılabilir. Yani görev alanına sıkıca bağlı olması beklendiğinden, bir din görevlisinin başka işlerle meşgul olması görev ihmaline yol açabilecektir.

Din görevlisinin toplum nezdindeki imajını koruyabilmesi için dikkat etmesi gereken hususlardan biri de duruşuna ve otoritesine önem vermesidir. DG7’in ileri sürdüğü şu düşünceler, bunu izah etmektedir: “*İmam toplumun içerisinde vakur olmalı, dindar olmalı, özellikle söylediği ile yaptığı tutarlı olmalı, hepsinin başında ihlaslı olmalıdır.*” DİB’in görev ve çalışma yönetmeliğinde de benzer hususlar yer almakta, din görevlisinin vakar sahibi olması gerektiği zaten vurgulanmaktadır (DİB, 2002, s. 41). DG8 ise bu konuda daha spesifik bir noktaya işaret ederek şunları söylemiştir: “*Bir ortama girdiğimizde konuşmayı domine etmemiz gerekiyor. Biz konuşmayı kontrol etmeyip mesela dinden, imandan bahsetmediğimizde insanlar gereksiz konuşmalara girebiliyorlar. Bazen uygun olmayan meseleler dahi konuşulabiliyor.*” Bu bilgiler değerlendirildiğinde din görevlisinin toplum nezdindeki imaj ve itibarının korunmasının başka bir yolu da bilgi yönüyle donanımlı olması, mesleği ile uyumlu bir davranış yapısına sahip olması ve baskın bir karakter olarak bulunduğu ortamda varlığını gösterebilmesidir. Yapılan araştırmalar toplumdaki etkililik ve saygınlığın önemine vurgu yapmaktadır. Bir çalışmada bunun olmaması durumunda din görevlilerinin saygınlık ve itibar kaybı yaşayabileceğini ortaya konulmuştur (Yavuz, 2015, s. 181). Başka bir çalışmada da din görevlilerinin davranışlarının bireyler üzerinde olumlu değişikliğe sebep olduğu tespit edilmiştir (Cerrah, 2021, s. 354). Din görevlilerinin bilgi yönüyle donanımlı olmaları da önemli bir husustur. Din görevlilerinin yetiştirildiği Diyanet Akademisi’nde bu donanımın önemsendiği görülmektedir. Nitekim eğitim görevlileri üzerine yapılan bir çalışmada bilgi yönüyle donanımın din görevlisinin itibar ve saygınlığını da pekiştireceğine vurgu yapılmıştır (Ceylan, 2024, s. 156).

2.2.3. Paydaşlarla İlişkiler

Araştırmanın yürütülmesi esnasında din görevlilerinin görüşlerine yansıyan kodlardan biri de kırsalda kendileri gibi kamu görevlisi olanlarla geliştirmiş oldukları ilişkiler olmuştur. Bunlar kırsal mahallede yer alan okullarda görev yapan öğretmenler ve okul idarecidir. Böylelikle araştırmanın yürütüldüğü yörede din görevlilerinin yürüttüğü din hizmetlerinde okul ve öğretmenlerin de bir yer teşkil ettiği ortaya çıkmıştır.

Din görevlilerinin öğretmenlerle olan ilişkilerinin bir boyutunu bazı öğretmenlerin camide vakit veya Cuma namazlarına devam etmeleri oluşturmaktadır. Bazı durumlarda, ihtiyaç duyulduğu zamanda din hizmetlerinde öğretmenlerden de faydalandığı katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Örneğin DG2, bu ilişkiyi şu sözlerle izah etmiştir: “*Bizim köy öğretmeni, özellikle bizim burada olmadığımız zaman ezanları okuyor. Ezan okumayı seviyor, ben izne ayrıldığım durumlarda kendisinden rica ettiğimde sağ olsun okuyor. Onun dışında iki-üç kişi de gün içerisinde, özellikle öğle ve ikinci vakitlerinde namaza geliyor.*” Benzer bir görüş de DG8, şu sözlerle izah etmiştir: “*Öğretmenle aramız çok iyi köyümüzde. Okulda iki 2 erkek öğretmenimiz var. Bir tanesi iki vakit, öğle ve ikinci namazlarında camimize geliyor. O yüzden benim müezzinim kendisi...*” Kırsalda birden fazla din görevlisinin istihdam edilemediği ya da müezzin kadrosunun tahsis edilmediği camilerde müezzinlik yapabilecek nitelikte olan insanlardan faydalanılmaktadır. İki katılımcı, bu ihtiyacı camilerde vakit namazlarına devam eden öğretmenler aracılığıyla karşılamaktadır.

Okullarla camiler arasında kurulan ilişkinin ikinci boyutu, bazı ihtiyaçların karşılanması için karşılıklı işbirliği geliştirilmesidir. Örneğin DG1, şöyle bir tecrübesini paylaşmıştır: “Okul bize ihtiyaç duyduğunda yardımcı oluyoruz. Mesela yakın zaman önce okulda mescit yapmak istemişlerdir. Boyası, badanası yapılacaktı, bir de halıları eksikti. Bir oda ayırdılar, bu eksiklikleri müftülük aracılığıyla biz yaptık. Hatta mescidin kitaplığını da ben oluşturdum.” Bazı durumlarda din görevlileri okulları ziyaret edip etkinlikler yapabilmektedir. Örneğin DG4, bu konuda şu sözleri dile getirmiştir: “Öğretmenler gününde ziyarete gittim. Müftü bey dedi, ‘gidin, çiçek götürün’ diye... Öğretmenleri ziyaret ettim. Beni bir derse davet ettiler, gittim. Dinden, ibadetten konuştum. Öğretmenlere saygı duyulması gerektiği ile ilgili bazı nasihatlerde bulundum.” Din görevlileri, okul ziyaretlerini ilçelerine bağlı müftülüklerin bazı protokol girişimleri ile periyodik olarak sürdürdüklerini de dile getirmiştir. Örneğin DG10, şu sözlere yer vermiştir: “Haftada bir gün okula gidiyorum. Çocuklarla bir araya gelip onlara bir ders saati kadar bir seminer veriyorum. Müftülük bunun için kaymakamlıktan onay almış. Salı günleri öğleden önce okulda oluyorum.”

Din görevlileri kendilerinin okullara yaptıkları katkıların yanı sıra okuldaki öğretmen ve idarecilerin de ihtiyaç halinde kendilerine yardım ettiklerini dile getirmişlerdir. Bu da paydaş ilişkisinin üçüncü boyutunu oluşturmaktadır. Konuyla ilgili olarak DG5, şu bilgileri vermiştir: “Köyümüzde caminin yanında bir imam lojmanı inşaatına başladık. Köyümüzde bir ilkokul var. Oranın lojmanları var. Ben de müftülük ve ilçe Milli Eğitim Müdürlüğü’nden talep ettim ve şu an oranın lojmanında kalıyorum. İmam evi bitene kadar oradayım.” Böylelikle din görevlileri, gerekli izinleri almaları halinde okulun imkânlarından faydalanabilmektedir. DG2 de benzer bir bilgiyi şu şekilde paylaşmıştır: “Caminin büyük olması kış aylarında bizi zor durumda bırakıyor. Örneğin çocuklara Kur’an dersi verirken camide ısınma problemi oluyor. Biz de okul müdürü ile görüştük, o da izinleri alarak bize okulda boş bir sınıf verdi. Öğrencilerle beraber okul dersleri bitince Kur’an dersini orada okuyoruz.”

Din görevlilerinin bir paydaş olarak okullarla olan ilişkileri değerlendirildiğinde genel anlamda olumlu bir diyalog kurulduğu ileri sürülebilir. Gerek öğretmenlerin camiye devam etmeleri gerekse karşılıklı olarak iki tarafın da birbirinin ihtiyaçlarını karşılamasının din hizmetlerini lehte etkilediği ortaya çıkmıştır. Literatür tarandığında özellikle kırsal kesimlerde bu etkinin oluşabilmesi için din görevlisinin öğretmenlerle olumlu diyalog ve işbirliğini geliştirmesi gerektiğini teşvik eden çalışmalara rastlanmaktadır (Şentürk, 1965, s. 83).

2.3. Problemler

Kırsalda din görevlisi olmak gerek buradaki din hizmetlerinin yapısı gerekse bölgenin kendi koşullarına bağlı olarak çeşitli problemleri de barındırmaktadır. Bu araştırmanın katılımcı grubunu oluşturan din görevlileri de bu sorunlara değinmişlerdir. Araştırma kapsamında elde edilen verilerden hareketle din görevlilerinin karşılaştığı problemler coğrafi ve dinî olmak üzere iki alanda yoğunlaşmıştır.

2.3.1. Coğrafi Problemler

Araştırmanın yürütüldüğü Van ilinin kırsalı, kış şartlarının soğuk ve ağır geçtiği bir coğrafi özelliğe sahiptir. Bu özellik, din hizmetlerini de etkilemektedir. Elde edilen verilere bakıldığında bölgedeki kış şartlarının camideki Kur’an eğitimi ve kırsalın sakinlerinin vakit namazlarına devam etmelerini olumsuz etkilediği ortaya çıkmıştır.

Din görevlilerinin büyük çoğunluğunun yılın her mevsiminde camide Kur’an eğitimi verdiği ve bunu da cami dersleri kapsamında görüp değerlendirdiğine ilişkin bulgular yukarıda yer almaktadır. Özellikle kış mevsimlerinde camide yürütülen Kur’an dersleri bazı aksamalarla karşılaşmaktadır. Katılımcılar genellikle caminin kısmî bir bölümünü ısıtarak bu problemin önüne geçmektedir. Ancak farklı uygulamalar da söz konusudur. Örneğin paydaşlarla ilişkiler bölümünde yer alan ve DG2’nin kış mevsimlerinde okula giderek camideki ısınma probleminden ötürü yapamadığı Kur’an eğitimi burada yürütmesi, alternatif bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bütün bunların yanı sıra ısınma probleminin tamamen giderildiği ve Kur’an derslerinin kesintiye uğramadan sürdürülmesine olanak tanındığı durumlar da mevcuttur. Örneğin DG1, şu bilgileri paylaşmıştır: “Kışın ilk 2 sene camide gelen öğrenciye hızlıca ders verip göndermek zorundaydım. Çünkü cami çok soğuktu. Ta ki kalorifer sistemi gelene kadar. Ondan sonra camide dersimizi rahat işledik.” Problemlerin giderilmesine imkân bulunan durumlarda camilerde Kur’an eğitimi sürdürülebilmektedir. Ancak bu durum oldukça nadirdir.

Benzer durum vakit namazlarında da geçerlidir. Yine DG1, şu sözlere yer vermiştir: “Genelde bizim bu bölgede öğle ve ikinci vakit namazlarında millet olur. Mesela orada daha önce soğuktu millet gelmiyordu. 3-5 kişi geliyordu. Kalorifer sistemi yapıldıktan sonra 30-40 kişiye çıktı.” Kış şartlarında caminin ısıtılmasına dönük şartların elverişli hale getirilmesi, din hizmetlerine olan talebi de tetiklemektedir. Ancak bu durum da bölgede oldukça nadirdir. DG7, devam eden bu problemi şu sözlerle izah etmiştir: “Yazın 10 kişiye kadar cemaat oluyor. Ama kışın 5-6 ev sahibi İzmir, İstanbul, Van’a gittikleri için kışın köyde de pek kimse yok.” DG9 ise problemi daha da ayrıntılı olarak şu sözlerle dile getirmiştir: “Adam 5 vakit o mesafeden camiye gelemiyor. Sadece cumaları gelebiliyor. Kar, kış, soğuk oluyor. Burada doğal gaz olmadığı için soba yakmak zorunda kalıyoruz. Her vakitte soba yakamıyoruz, çünkü kaynağımız yok. Olsa dahi camimiz büyük olduğu için tamamı ısınmıyor. Kışın caminin suları da donduğu için gelenler iyice azalıyor.”

2.3.2. Dinî Problemler

Van'ın kırsal kesimlerinde görev alan din görevlilerinin dinî problem olarak tanımladığı öncelikli husus, tamamen şâfiî mezhebine mensup bir kitlenin olmasıdır. Günümüzde Türkiye'nin doğu kesiminde amelî bir mezhep olarak şâfiîliğin yaygın olduğu bilinmektedir (Aybakan, 2010, s. 240). Bu nedenle çalışma grubunda yer alan katılımcılar arasında bu mezhebe mensup olmayan ya da yetiştiği çevre itibarıyla şâfiîliğe aşinalığı bulunmayanlar burada tamamen şâfiî mezhebine mensup insanlarla karşılaşınca aşinalık kesbedinceye kadar birtakım zorluklar yaşayabilmişlerdir.

Katılımcılar birer din görevlisi olarak bu uygulamalarla sık sık karşılaştıklarından bir taraftan şâfiîliği yeni yeni öğrenmeye diğer taraftan da öğrendiklerini uygulamaya çalışarak beklentileri kontrol altına almaya çalışmaktadırlar. DG7, bu girişimi “bir hoca olarak haneftiyim. Şâfiî mezhebi ve doğudaki örf ve adetler bana yabancı geldi. Ama yapacak bir şey yok, oturup şâfiî ilmihaline çalıştım” sözleriyle dile getirmiştir. Din görevlilerinin şâfiî mezhebinin uygulamalarını atandıktan sonra öğrenme gayreti sadece beklentiye dayanmamaktadır. Yani din görevlisinin muhatap kitlesi kendisini bu konuda zorlamamaktadır. Mevcut uygulama ve alışkanlıkların, başka bir ifadeyle egemen kültürün etkisi de din görevlisini bu gayrete sevk etmektedir. DG9 tarafından ifade edilen şu sözler, bu durumu doğrulamaktadır: “Bulunduğum köy beni zorlayan, yani illâ şâfiî üzerine hareket et diyen bir köy değil. Hanefti olmamla çok ilgilenmediler. ‘O da doğru hocam, sen bildiğin gibi yap biz uyarız’ dediler. O şekilde ilerledik. Ama tabii çoğunluk onlar olduğu için ben onlara uymaya çalıştım. Hem kendime bir şeyler katma, öğrenme amacı ile ben onlara uydum. Şu an güzel gidiyor. İlk zamanlar zorlandığım durumlar oldu ama yaptıkça ben de alıştım.” Burada şunu ifade etmek gerekir ki şâfiîliğin bir problem alanı olarak tanımlanması, mezhepsel ayrılıklardan ya da yöre halkının bu konudaki tutumundan ötürü değildir. Asıl problem, yaşamının önceki dönemlerini bu bölgede geçirmemiş olan katılımcıların ilk defa din görevlisi olarak atanmış oldukları bu bölgede şâfiî mezhebinin öğretilerine ilişkin bilişsel veya uygulamaya dayalı bir altyapıya sahip olmamalarıdır.

Din görevlileri, ilk defa yoğun bir şekilde muhatap oldukları ve alışkın olmadıkları bu problem durumunu aşmak için kendileri bazı alternatifler geliştirmektedir. Bunları konuya ilişkin kaynakları temin edip öğrenme, deneyimleyerek öğrenme ve meslektaşları ile işbirliği halinde, onların yardımını alarak öğrenme şeklinde sıralamak mümkündür. Kaynakları temin ederek öğrenme, din görevlilerinin öncelikli yönelimlerini oluşturmaktadır. Yani din görevlileri bu farklılıkla karşılaştıklarında öncelikle şâfiî fıkıhına dair kaynakları temin etmeye yönelmiş, bilişsel donanımlarını bu kaynaklar aracılığıyla zenginleştirmeye çalışmışlardır. Bu yönelimi DG9'un paylaştığı şu bilgilerle desteklemek mümkündür: “DİB'in Şâfiî ilmihali kitabı var. Atanır atanmaz onu alıp birkaç kez okudum. En azından günlük vakit namazları, Cuma, cenaze vs konuları öğrenmeye çalıştım”. DG8 de benzer olarak “DİB'in 2 ciltlik şâfiî ilmihal kitabı var, haneftiyle karşılaştırmalar da var. Nereye gittiysem onu yanımda gezdirdim” sözlerine yer vermiştir.

Bazı din görevlileri bölgeyi bilen, şâfiî mezhebine doğrudan mensup olan meslektaşlarının yardımını talep ederek, çeşitli uygulamaları onların yardımı ile deneyimleyerek öğrenmişlerdir. DG4'ün verdiği aşağıdaki bilgiler, bu kategoridedir: “Şu an sadece cenaze konusunda bir bilgim yok. Olası bir vefat durumu için karşı köyün imamını aradım. Sizde nasıl yapılır diye bilgi aldım. Cenaze namazı şu şekilde kılınır, telkin şu şekilde verilir. Mesela telkin verme burada çok farklıymış. İmam arkadaş bana bir cenaze olması halinde kendisine haber veririm gelip ilk cenaze merasimini beraber yapabileceğimizi söyledi. Olursa onu davet edeceğim, artık onunla beraber yapar öğrenirim.” DG8 de yukarıda verdiği bilgilerin yanı sıra problemi aşmak için bu kategoriyi de kullandığını şu sözleriyle dile getirmiştir: “Burada emekli bir hoca var. Nereye giderse beni de yanında götürüyordu. İnsanlar bana soru sorduklarında yanlış cevap vermemek için ya ona sorup öğrenerek cevaplıyordum ya da soru soranı doğrudan ona yönlendiriyordum. Belli bir müddete kadar ondan çok bilgi edindim. Şâfiî mezhebinin anlayışını edindikten sonra sorularına daha rahat cevap verdim.” Benzer yönelime DG9 da sahiptir: “Buranın önceki imamı vardı onunla da irtibatı sürdürdüm. ‘Hocam siz nasıl yapıyordunuz’ diye mesela bayram namazlarını sordum. Halen yapamadığım bir şey olursa sorarım.” Din görevlilerinden alınan bu bilgiler, meslektaş olarak kendi aralarında bir işbirliği oluşturdukları ve özellikle fikhî uygulama ve sorunları bu işbirliği ile aşmaya çalıştıklarını ortaya koymaktadır.

Din görevlilerinin söz konusu problemi aşma yollarından biri de uygulama esnasında öğrenmektir. Örneğin DG4, şu bilgileri vermiştir: “Bir gün buraya müftü ve kaymakam geldi cuma namazını kılmaya. Müftü bey namaz kıldı ve Fâtihâ okudu, âmin dedi orada biraz bekledi. Orada merak ettim ve öğrendim ki cemaat o bekleme esnasında şâfiî mezhebine göre Fâtihâ okuyor. Ben de ondan sonra böyle yaptım.” Fikhî meseleler uygulama odaklı olduğundan ve ihtiyaç halinde ortaya çıktığından, meselenin daha önce doğrudan bir kaynaktan öğrenilmesi veya hatırlanması, bununla beraber her zaman işbirliği ve yardımlaşmanın yapılması mümkün değildir. Yukarıdaki örnekte de görüldüğü üzere kimi durumlarda doğrudan uygulama anında öğrenme de gerçekleşebilmektedir.

Doğu Anadolu bölgesinde şâfiî mezhebinin halk arasında yaygın bir amelî mezhep olduğu bilinmektedir (Aybakan, 2010, s. 240; Ecer, 2024, s. 88). Bu çalışmada ortaya çıkan sonuç, kırsal kesimlerde bunun daha baskın olduğudur. Bu nedenle din görevlileri, bilişsel donanım ve altyapı yönüyle şâfiîliğe aşina olmamaları durumunda bazı problemlerle karşılaşabilmekte, bu problemleri aşabilmek için alternatif bazı girişimlerde bulunabilmektedir. Alternatif girişimler, uygulama bazındaki problemleri ortadan kaldırılabılır. Ancak burada ortaya çıkan ve aslında problem olarak tanımlanan asıl husus, din görevlilerinin şâfiî

mezhebine mensup vatandaşların yaşadığı bölgelere atandıkları esnada bu mezhebe ilişkin bilişsel altyapı ve donanımlarını yetersiz görmeleridir. Bu durum, konuya ilişkin eğitimin atamadan önceki süreçlerde verilmesinin gerekliliğini gündeme getirmektedir. Bugün aktif olan ve aday din görevlilerine atamadan önce planlı bir eğitim uygulayan Diyanet Akademisi'nde (Ceylan, 2024, s. 149) bu yönde bir eğitim verilerek bahsi geçen problemin önüne geçmek mümkün olabilir. Diyanet Akademisi ile ilgili yapılacak araştırmaların bu perspektife de ışık tutması beklenmektedir. Şunu da ifade etmek gerekir ki kimi çalışmalar bölgede örgün din eğitimi kapsamında da bu yönde bazı eksikliklerin mevcut olduğunu ortaya koymuştur (Karasu, 2021, ss. 87-96). Benzer durumun din hizmetleri için de mevcut olduğu bu araştırmada tespit edilmiştir.

2.4. Dinî ve Meslekî Gelişim

Din görevlileri toplum içerisinde farklı meslek, yaş, cinsiyet, statülerden insanlarla ilgilenmekte, onlara din hizmetleri götürmekte, beklenti ve taleplerine meslekî donanımı çerçevesinde cevap üretmektedirler. Çağın, gündemin ve bilginin giderek çeşitlendiği, değiştiği ve dönüşüm geçirdiği bir dünyada din görevlilerinin hem donanımlı olması hem de bu donanımı güncelleyebilmesi önem arz eden bir husustur. DİB tarafından hazırlanan görev ve çalışma yönetmeliğinde de bu hususun önemine vurgu yapılmış, din görevlilerinin dinî ve meslekî konularda kendilerini sürekli geliştirmesi ve yenilemesi gerektiği ile ilgili bir maddeye yer verilmiştir (DİB, 2002, s. 41). Bu gelişme ve yenileme beklentisinin içeriği ve çerçevesi tam olarak çizilmemekle beraber din görevlilerinin görev yaptığı yerin niteliğine göre herhangi bir farklılık da arz etmemektedir. Bu durum, kırsalda görev yapan din görevlilerinin de dinî meslekî konularda kendilerini geliştirmelerini gerekli kılmaktadır. Yapılan araştırmalar da bunu desteklemektedir. Nitekim bir araştırmada meslekî bilgi donanımının düşük olduğu ileri sürülen din görevlilerinin toplumdaki saygınlığının da düştüğü tespit edilmiştir (Yavuz, 2015, s. 180).

Katılımcı din görevlilerine bahsi geçen konularda kendilerini geliştirme durumlarına ilişkin sorular da sorulmuştur. Alınan cevaplardan hareketle kırsalda görevli bulunan din görevlilerinin dinî ve meslekî gelişimlerine dair girişimleri iki alt kod olarak tespit edilmiştir. Bunlar; bireysel okumalar ve meslektaşlarla işbirliği halinde yürütülen ortak faaliyetlerdir.

Bireysel okumalar, din görevlilerinin ihtiyaç duyduklarını düşündükleri kaynakları bireysel olarak günlük bir plan dahilinde okumalarına dayanmaktadır. Katılımcılar arasında bunu düzenli bir şekilde devam ettirmeye çalışanların olduğu tespit edilmiştir. Örneğin DG3, şu sözlerle yer vermiştir: *"Her gün Riyâzü's-Sâlihîn, Mektubât-ı Rabbânî ve Gazâlî'nin İhyâ'sını okuyorum. Vaaz ve irşat faaliyetlerinde bu eserlerdeki bilgilerden faydalanmaya çalışıyorum."* Görüldüğü üzere DG3 hem dinî gelişimini takviye etmekte hem de daha ziyade vaaz ve irşat faaliyetlerinde birer kaynak olarak kullanılan söz konusu eserleri takip ederek meslekî donanımını da güçlendirmeye çalışmaktadır. Dinî kitaplar kategorisinde de değerlendirilen bu kitaplar, esasında din görevlilerinin okumayı en çok tercih ettikleri türdür (Erdiç, 2010, s. 287). Diğer gelişim kodlarına kıyasla bireysel gelişime dair girişimin oldukça sınırlı, bazen de kırsal kesimin kısıtlı imkânından kaynaklanan zorluklarının olduğuna da vurgu yapmak gerekmektedir. DG9 tarafından sarf edilen şu sözler bu durumu ortaya koymaktadır: *"Ezberlerimi kuvvetlendiriyorum. Kıraat alanında sosyal medyadan destek alıyorum. YouTube'den örnek okuyuşları takip ediyorum. Ekstra fazla faaliyet alanımız yok burada. Biraz kısıtlıyız, mesela internet bile çok zor çekiyor. Haftalık bir günümde eksikleri almak için çarşıya indiğimde karşılaştığım bazı kitaplar varsa - ki bu nadiren olur- onları alıp okuyorum."* Katılımcı bireysel olarak dinî ve meslekî gelişimini sürdürmeye çalışmakla beraber kısıtlı imkânlardan da sitem etmektedir. Bugün bilginin önemli oranda internet aracılığıyla hızlı ve etkili bir şekilde elde edilmesi imkânının (Akkaya, 2021, s. 223) bazı kırsal kesimlere henüz yeteri düzeyde ulaşmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu durum, din görevlilerinin dinî ve meslekî gelişimlerini etkilemektedir.

Bireysel olarak yapılan okumaların yanı sıra kırsaldaki din görevlilerinin meslektaşları ile ortak çalışmalar halinde de dinî ve meslekî bilgilerini geliştirdikleri, hatta bunu daha çok tercih ettikleri tespit edilmiştir. Örneği DG2 şu bilgileri paylaşmıştır: *"Yukarıdaki köyün hocası ile hemen her gün bir araya gelip klasik medrese ilimlerini okuyoruz. Zaten yakınız birbirimize. Emsile, Binâ, Avâmîl kitaplarını beraber okuyarak Arapça dil seviyemi bu vesileyle geliştiriyorum."* Van'ın da içerisinde bulunduğu Doğu Anadolu bölgesi medrese ilimleri diye adlandırılan ve klasik usûl ile Arapça dil bilgisi ağırlık olmak üzere çeşitli ilimleri okutan bir geleneğe sahip olduğundan (Ecer, 2024, ss. 73-77) nispeten yeni atanmış olan din görevlileri yakınlarında bu ilimlere vakıf meslektaşlarından faydalanabilmektedir. DG2, bu niteliğe sahip bir meslektaşına yakın olmayı kendisi için bir fırsat haline getirerek Arapça dil bilgisine çalışmaktadır. Din görevlilerinin kendi aralarında geliştirdikleri bu ağın geliştirilmeye çalışıldığına dair girişimlerin olduğu da ortaya çıkmıştır. Özellikle iklim ve hava koşullarının elverişli olduğu durumlarda birkaç din görevlisi kendi aralarında mutut okuma ve müzakere buluşmaları düzenlemektedirler. DG3, bunu *"yazın bir araya gelip okuma ve karşılıklı tartışmalar yapıyoruz"* sözleriyle açıklamıştır. Bu nitelikteki buluşmaların kimi yerlerde ilçe müftülükleri tarafından da desteklendiği, hatta doğrudan organize edildiği de tespit edilmiştir. Örneğin DG4 şu sözlerle yer vermiştir: *"Müftülüğümüz kaymakamlıkla ortak bir çalışma yapıyor. Her Salı günü biz yakın köylerin imamı olarak ilçe müftülüğüne gidiyoruz ve tefsir dersleri yapıyoruz."* Bu bilgi, din görevlilerinin dinî ve meslekî gelişimlerinin kurum üst yöneticileri tarafından da teşvik edildiğini ortaya koymaktadır.

Kırsal kesimlerdeki din görevlilerinin dinî ve meslekî gelişimlerine dair bireysel ya da işbirliği halinde çeşitli girişim ve çalışmaları olsa da katılımcıların genel yaklaşımı bu konuda dezavantajlı olduklarını da öne çıkarmaktadır. Başka bir ifadeyle kırsalda dinî ve meslekî gelişim, merkeze oranla daha düşüktür. DG9 tarafından yukarıda yer verilen internet erişiminin kısıtlı olmasına dair alıntısı bu tespiti bir örnektir. Bununla beraber kısıtlı imkânlar, gelişime önem veren din görevlilerini merkezde görev almaya yönlendirmektedir. DG1'in şu sözleri bu konuya ışık tutmaktadır: *"Köyde durduğün zaman hele ki insanın ders aldığı veya okumakla meşgul olacağı bir ortamı yoksa, kendini geliştiremiyorsa yerinde sayıyor. Benim ayrılmak istememin asıl sebebi bu. En azından merkezde hocalarla tanışırsam, küçük de olsa bir şeyler öğrenirsem ne mutlu bana..."*. Benzer görüşlere DG5 de *"Lafta zamanımızın çok ve öğrenmeye müsait olduğu söyleniyor ama şurası bir gerçek ki köy insanı köreltiyor. Biraz bu da var. Hep köyde kalınca gündeminiz de buraya göre şekilleniyor. Üstelik tek başınıysanız ilmi, akademik düşünemiyorsunuz"* sözleriyle yer vermiştir. Geleneksel halk dindarlığının hakim ya da din görevlisini yeni arayış ve öğrenmelere teşvik etmeyen bir yapının egemen olduğu kırsal kesimlerde din görevlilerinin yenilik ve gelişimlere açık olma durumu süreç içerisinde olumsuz etkilenebilmektedir. Yapılan bir araştırmada, bu durumun sosyal çevreyi de etkilediği, din görevlisine karşı süreç içerisinde açık bir güvensizliğin gözlemlenebileceği de ortaya konulmuştur (Erdiç, 2015, s. 270).

Sonuç ve Öneriler

Kırsalda din görevlisi olmak toplumun bütün fertleri, sosyal grupları, gelenekleri ve alışkanlıkları ile bir arada olmak demektir. Araştırmanın yürütüldüğü Van ilinin kırsalı için düşünüldüğünde din görevlilerinin kendilerini böyle bir durumun içerisinde gördükleri ve yaptıkları görevi bu şekilde adlandırdıkları dikkat çekmektedir.

Kırsalda din görevlisi olmanın biri cami içine diğeri de cami dışına bakan iki yönü vardır. Cami içine bakan yön, din görevlisinin vakit namazlarını kıldırmasının yanı sıra caminin temel ihtiyaçlarını takip etmesi, vaktini çoğunlukla burada geçirmesi ve yılın her mevsiminde Kur'an, temel dini bilgiler, siyer ve ahlak derslerinden oluşan dinî eğitim faaliyetlerini aksatmadan yürütmesidir. Bu yönüyle bir din görevlisi, görev yaptığı mahalde bulunan her yaş ve kademedeki insanlarla cami müstemilatı içerisinde muamele kurmaktadır. Öte yandan din görevlisinin cami dışına bakan bir yönü vardır ki bu hem din hizmetlerini dışarıya taşımakta hem de din görevlisinin toplumla olan münasebetlerini daha canlı ve sürdürülebilir kılmaktadır. Bu durumun mevcut görev ve çalışma yönetmeliğini aşmasından kaynaklı olarak karmaşık ve zorlayıcı yönleri de bulunmaktadır. Nitekim burada bir din görevlisi bayramlarda, kandil merasimlerinde, sahurdan iftara varıncaya kadar ramazan aylarında, vefat durumunda taziyelerde, kısacası hemen her durumda halk ile iç içedir. Din görevlisinin cami dışına bakan yönü beklentilerden ötürü herhangi bir zaman sınırlandırmasına veya mesaiye bağlı değildir. Yani din görevlisi kılık-kıyafet başta olmak üzere ideal bir dış görünüme sahip, bilgi ve davranış bütünlüğü sağlamış, vakur bir duruş ile ideal bir din görevlisi imajına sahip olarak kendisine ihtiyaç duyulan her vakitte hazır bulunması yönündeki beklentiye imkân dahilinde yetişmeye çalışmaktadır. Araştırmanın yürütüldüğü bölgenin özellikle kış aylarında soğuk bir iklim yapısına sahip olması ve halkın hemen tamamının şâfi mezhebine mensup olması çeşitli problemlere neden olmakla beraber din adamlarının alternatif arayışlarıyla bu problemler kısmen aşılmaya çalışılmaktadır.

Araştırmanın bulgu ve sonuçları göz önünde bulundurularak DİB ve din eğitimi alan yazın araştırmacıları için çeşitli önerilerde bulunmak mümkündür. DİB'e yönelik öneri, Van ilinin kırsalında bulunan halkın neredeyse tamamının şâfi mezhebine mensup bulunmalarından ötürü din görevlilerinin bu alandaki bilgi, donanım ve uygulamalarının geliştirilip pekiştirilmesi yönünde olacaktır. Bugün Diyanet Akademisi'nde yetiştirilen din görevlisi adaylarına Türkiye'de mensubu bulunan fikhî mezhepler göz önünde bulundurularak takviye ya da alternatif bir eğitim programı uygulanabilir. Öte yandan mevcut durumda görev yapan din görevlilerine yönelik olarak hizmet içi eğitim seminerlerinin düzenlenmesi de problem olarak tanımlanan bilgi ve uygulama eksikliklerinin önüne geçilmesi için önem arz etmektedir.

Din eğitimi alanındaki araştırmacılara yönelik önerileri de şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Türkiye'nin farklı bölgelerinde kırsal alanların gelenek, alışkanlık, dinî tutum ve beklentilerinin farklı olacağı ön bilgisinden hareketle her bir bölgenin ya da bölgelerin bir ilinin kırsalında görev yapan din görevlileri ile derinlikli mülakatlara dayalı araştırmalar yaparak karşılaştırmalar yapmak, kırsalda din görevlisi olmanın genel bir panoramasının ortaya çıkarılmasına katkı sağlayacaktır.

2. Araştırmaların sadece din görevlilerini konu alması, meselenin sadece bir yönüne işaret etmektedir. Din görevlilerinin yanı sıra kırsalda din hizmetlerinin muhataplarının da araştırmaya konu edilmesi bir gereklilik arz edebilir. Bu kapsamda kırsal kesimlerde yaşayan insanların din hizmetlerinden memnuniyetlerini, özelde din görevlileri genelde de DİB'den beklentilerini konu alan nicel ve nitel desenli araştırmaların sürdürülmesinin, kırsalda din hizmetlerinin anlaşılmasına daha çok katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça | References

- Adak, A. (2009). Seyda Muhammed Said. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (ss. 20-21). TDV Yayınları.
- Akçay, S., & Koca, E. (2024). Nitel Araştırmalarda Veri Doygunluğu. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(3), 829-848. <https://doi.org/10.18037/ausbd.1423415>
- Akkaya, M. A. (2021). Bilgi Kaynağı ve Bilgiye Erişim Aracı Olarak İnternet Algısı: Kuşaklararası Yaklaşım Farklılığının Karşılaştırılması. *Bilgi Yönetimi Dergisi*, 4(2), 222-239. <https://doi.org/10.33721/by.947918>
- Aras, İ. (2008). Türkiye’de Cami Görevlilerinin Yetiştirilmesi ve İstihdamı (1924-2014). *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 5, 51-72.
- Aybakan, B. (2010). Şâfi Mezhebi. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 38, ss. 233-247). TDV Yayınları.
- Baloğlu, B. (2002). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemi*. Der Yayınları.
- Başkurt, İ. (2009). Dinî ve Sosyal Hayata Katılım Projesi Olarak Cami Dersleri. *Diyanet İlmi Dergi*, 45(3), 23-40.
- Bozkurt, N. (2001). Kandil. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 24, ss. 300-301). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bulut, M. (1997). *Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Yaygın Din Eğitimindeki Yeri* [Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bulut, M. (2019). Camiler ve Cami Hizmetlilerinin Evkaf Umum Müdürlüğüne İdaresi (1931-1950). 55(2), 435-466.
- Bulut, M. (2024). Tarihimizde Din Hizmetleri Teşkilatları ve Diyanet İşleri Reisliği (1924-1950) (2. Baskı). Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi Kitabı*. Pegem Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2018). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (24. Baskı). Pegem Akademi Yayınları.
- Cerrah, L. (2021). Erzurum Kırsalında Din Görevlisi Algısı (Erzurum/Oltu Örneği). *EKEV Akademi Dergisi*, 87, 341-362.
- Ceylan, T. (2024). Eğitim Görevlilerinin Diyanet Akademisine İlişkin Görüşleri. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 18, 145-187. <https://doi.org/10.53112/tudear.1560846>
- Coşkun, O., & Kayserili, A. (2019). Köklü Bir Kültürün Uzantısı Olarak Ağrı’da Taziye Evleri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(3), 1109-1130.
- Creswell, J. W. (2017). *Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları* (Y. Dede, Çev.; 3. Baskı). Eğiten Kitap Yayınları.
- Çağrı, M. (2011). Tâziye. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (ss. 202-203). TDV Yayınları.
- Çakmak, A. (2022). Cami Bahçesinde Büyümek: Din Görevlisi Çocuğu Olma Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IX(2), 940-960.
- Dağcı, T. (2010). Kırsal Bölgelerdeki Din Görevlilerinin Sosyal ve Ekonomik Problemleri. İçinde *I. Ulusal Din Görevlileri Sempozyumu Tebliğleri* (ss. 151-183). YECDER.
- Demirci, S. (2023). Karadeniz’de Hoca Olmak: Hatıralara Yansıyan Yönleriyle Yakın Dönemde Dinî Hayat. Trabzon Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- DİB. (1965, Haziran 22). *Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun*. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.633.pdf>
- DİB. (2002). *Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönergesi*. Diyanet İşleri Başkanlığı. [https://hukukmusavirligi.diyanet.gov.tr/Documents/Gorev%20ve%20Calisma%20Yonergesi%20\(2002\).pdf](https://hukukmusavirligi.diyanet.gov.tr/Documents/Gorev%20ve%20Calisma%20Yonergesi%20(2002).pdf)
- DİB. (2019). *Cami Hizmetlerinde Verimliliğin Artırılması Genelgesi*. Diyanet İşleri Başkanlığı. <https://hukukmusavirligi.diyanet.gov.tr/Documents/Cami%20Hizmetlerinde%20Verimliliğin%20Artırılması%20Genelgesi.pdf>
- DİB. (2022). *Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Uygulama Genelgesi*. Diyanet İşleri Başkanlığı. <https://hukukmusavirligi.diyanet.gov.tr/Documents/DIN%20HIZMETLERI%20UYGULAMA%20GENELGESI.pdf>
- DİB. (2024a). *Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönergesi*. https://webdosyasp.diyanet.gov.tr/muftuluk/UserFiles/ardahan/UserFiles/Files/DIYANET%20ISLERI%20BASKANLIGI%20GOREV%20VE%20CALISMA%20YONETMELIGI_6fc85f89-b4b9-4813-b0e3-fc43415054da.pdf
- DİB. (2024b). *Yaz Kur’an Kursları Öğretim Programı*. Diyanet İşleri Başkanlığı. <https://egitimhizmetleri.diyanet.gov.tr/Documents/Yaz%20Kur'an%20Kurslari%20Ogretim%20Programi-2024.pdf>
- Dündar, M. (2018). Mevlid Geleneği (Din Görevlileri Üzerine Bir Alan Araştırması). Seyda Yayınları.
- Ecer, M. (2024). Türkiye’de Yaygın Din Eğitimi -1950 Sonrası- Bir Sözlü Tarih Çalışması. Eskiye.
- Er, İ. (2007). Hademe-i Hayrattan Din Görevliliğine. *Diyanet Aylık Dergi*, 202, 5-9.
- Erdiç, Ş. (2010). *Din Görevlilerinin Sosyoekonomik ve Kültürel Tabanı* [Doktora Tezi]. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdiç, Ş. (2015). Din Görevlisinin Zihniyet Dünyası ve Bunun Mesleki Sonuçları. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIX(2), 243-272. <http://dx.doi.org/10.18505/cuifd.44292>
- Gökçaktı, M. A. (2005). *Türkiye’de Din Eğitimi ve İmam Hatipler*. İletişim Yayınları.
- Güler Bilgi, S. (2006). *Erken Cumhuriyet Döneminde Bursa’da Gündelik Yaşam (1923-1950)* [Yüksek Lisans Tezi]. Uludağ Üniversitesi Sosyal

Bilimler Enstitüsü.

- Gürsakar, N. (2001). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- Kara, İ. (2015). Kutuz Hoca'nın Hatıraları: Cumhuriyet Devrinde Bir Köy Hocası (4. baskı). Dergah Yayınları.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar-İlkeler-Teknikler* (23. Basım). Nobel Yayınları.
- Karasu, T. (2021). Dinde Çoğulculuk Bağlamında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Şâfilik. İçinde A. Çakmak & A. Hendek (Ed.), *Dinde Çoğulculuk ve Din Eğitimi: Türkiye Tecrübesi* (ss. 75-99). Dem Yayınları.
- Kaya, A. (2018). Geleneksel Dini Otoritelerde Dindarlık Anlayışı (Diyarbakır Medreseleri Seydaları Örneği). *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, X(19), 68-91. <https://doi.org/10.26791/sarkiat.357369>
- Kayadibi, F. (1999). Cumhuriyet Dönemi İmam-Hatiplik ve Vaizlik. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 6, 145-180.
- Kıral, B. (2021). Nitel Araştırmada Fenomenoloji Deseni: Türleri ve Araştırma Süreci. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 10(4), 93-103.
- Kiriş, H. M. (2022). Yaygın Din Eğitimi Alanında Önemli Bir Meslek Olarak İmam-Hatiplik ve Statüsü. *Tokat İlmîyat Dergisi*, 10(1), 249-275.
- Koca, F., & Turabi, A. H. (2023). Câmî Mûsikîsi. İçinde A. H. Turabi (Ed.), *Türk Din Mûsikîsi* (8. Baskı, ss. 91-133). Grafiker Yayınları.
- Mayring, P. (2000). *Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş* (A. Gümüş & M. S. Durgun, Çev.). Baki Kitabevi.
- Nâsir, İ. S. A. (2012). *Ahkâmü't-Ta'ziye fi'l-Fıkhî'l-İslâmî* [Yüksek Lisans Tezi]. Câmîatü'n-Necâh.
- Neuman, L. W. (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar: C. II* (7. Baskı). Yayınodası Yayıncılık.
- Onay, A. (2009). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Camilerin Finansmanı. *Değerler Eğitimi Dergisi*, VII(18), 43-79.
- Öcal, M. (Ed.). (2008a). Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dini Hayat (C. 1). Ensar Neşriyat.
- Öcal, M. (2008b). Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dinî Hayat (C. 3). Ensar Neşriyat.
- Öcal, M. (2021). *İlk 7 İmam Hatip Okulunun 70 Yıllık Serüveni: Öncü 7'ler*. Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı.
- Özdemirci, İ. C. N. (2022). Fötr Şapkalı Şih: Cumhuriyet Sekülerleşmesi ve Taşra. İletişim Yayınları.
- Pusmaz. (2008). Cami Derslerini Verimli Kılmak için Bazı Mülâhazalar. İçinde *I. Din Hizmetleri Sempozyumu* (ss. 392-404). Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Rustow, D. A. (1995). Türkiye'de İslâm ve Politika 1920-1955. İçinde D. Dursun (Ed.), *Türkiye'de İslâm ve Laiklik* (ss. 57-90). İnsan Yayınları.
- Şentürk, L. (1965). İmam-Öğretmen-Muhtar İşbirliğinin Köy Kalkınmasında Sağlayacağı Büyük Faydalar. *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, 4(5-6), 83.
- Şimşek, E. (2017). Camilerde Eğitim. İçinde M. Köylü & Şakir Gözütok (Ed.), *Ana Hatlarıyla İslam Eğitim Tarihi*. Ensar Yayınları.
- Tan, Z. (2015). *İmamlar Ne İş Yapar*. Ark Kitapları.
- T.C. Resmi Gazete. (1950, Mart 23). Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilât ve Vazifeleri Hakkındaki 2800 sayılı Kanunda Bazı Değişiklikler Yapılmasına Dair Olan 3665 Sayılı Kanuna Ek Kanun. Resmi Gazete. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7469.pdf>
- Tekindal, M., & Uğuz Arsu, Ş. (2020). Nitel Araştırma Yöntemi Olarak Fenomenolojik Yaklaşımın Kapsamı ve Sürecine Yönelik Bir Derleme. *Ufuk Ötesi Bilim Dergisi*, 20(1), 153-182.
- Yalçın, H. (2022). Bir Araştırma Deseni Olarak Fenomenoloji. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 213-132.
- Yavuz, E. (2015). Köy İmamlarının Görev Yaptıkları Yerleşim Biriminin Fiziki ve Sosyokültürel Yapısından Kaynaklanan Problemleri Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme -Kayseri Pınarbaşı Örneği-. *Dini Araştırmalar*, 18(47), 172-197.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (9. Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Yücel, İ. (2000). Cumhuriyet Döneminde İmamlık. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 22, ss. 186-188). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.